ONAT KUTLAR

YETER Kİ KARARMASIN...

ONAT KUTLAR YETER Kİ KARARMASIN...

yeni dizi: 20
ağustos: 1984

de yayınevi: vilayet han, cağaloğlu - istanbul ☐ ***dizgi-baskı:*** kent basımevi, 528 08 15 ☐ kapak düzeni: ferit erkman ☐ ***kapak baskısı:*** reyo basımevi, 520 55 42 ☐ ***cilt:*** aytaç ciltevi.

YETER Kİ KARARMASIN...

ONAT KUTLAR

DE YAYINEVİ

«Bu mektuplar aslında sanadır sevgili arkadaşım.
Adını bile bilmediğim sana.
Öylesine yakından ve derinden tanıyoruz ki
birbirimizi,
öylesine ortak bir umut ve bilinçle paylaşıyoruz ki
yeryüzünü,
yaşama öylesine inanıyoruz ki,
adını bilmesem ne çıkar?»

15 Haziran '82

Kötü bir mektup yazarıyım bilirsin. Seninle birlikte Paris'teyken altı ayda bir, anamdan telaşlı telgraflar gelirdi: «Sağlığını telle...» diye. Üstelik şimdi sana mektup iletmek de kolay değil. Avukat falan. Bu yüzden «ben de kendime güvenli bir yol seçtim...» Zaten nasıl olsa edebiyattan söz açacağım. Edebiyat da günümüzde herhangi bir sakınca taşımıyor. Bilmem dergileri görebiliyor musun? Ben, bir okur olarak biraz şaşırıyorum. Kim kimden ne yürütmüş, kim niçin falanca yazar-ozan'ın adını anmamış, Kerime Nadir estetiğinin temel sorunları nelermiş gibi tartışma konuları pek moda. Bu tartışmalara bir ucundan katılıp okurken yazar olmak işten bile değil.

Boğaz'ın kuytu bir ucunda, senin deyiminle «Şile»de oturuyor olmasam, etrafta bu kadar çok erguvan olmasa, sabahları bunca bülbül ve karganın sesi birbirine karışmasa belki başarabilirdim de. İlerdeki söyleşilerde belki denerim. Gelgelelim günlerdir düşlerimin tar-

lasını hallaç pamuğu gibi atan karabasanlar, durmaksızın garip yüzler çıkarıyor karşıma. Haliç'in çevresi kirlenmiş sularından Altan'ın yüzü ya da «denize girmek yasaktır» levhaları ile donatılmış, kaldırımları bir beyaz, bir siyah boyanmış Boğaz'ın kıyılarından bizim Kuzgun... Erguvanlar ve kuzguni kargalar yüzündendir, başka ne olacak, gül gibi geçinip gidiyoruz işte demeye de dilim varmıyor. Ben de oturup, Boğaz'ın kadim dragon'u olduğu halde şimdilerde Dragos'ta mekân tutan Can'ın, bu yıl üst üste yayınlanmış, ama modaya uygun olmadığı için kimsenin sözünü etmediği iki kitabını okumaya durdum. Bu şiirler pek edepli olmasa da Akal ve Zeynep ve arkadaşları hoşgörülüdürler, ilgilenirler diye düşündüm. Yazının tarzının da Can'ın şiirleri ile «assorti» —böyle mi denir?— olmasına dikkat ettim.

.....
«Kargaların şânındanmış,
—Biri söyledi, ama kim?—
Yezitler gagalarına geçirdikleri kemikleri
Kırıp iliklerini sömürmek için
Yükselip yükselip taa yukarlardan
Tak diye bırakırmış damların üzerine
Garson öğlen ajansını açtığı zaman,
Çatırtısı geliyordu kaval kemiklerimin
Bitişikteki Rum kilisesinin arduvazlarından...

Garson, *dedim,*
bana biraz sabır ver!

Daha önce okumuş muydun bilmiyorum. Şiirin adı «1972 Yazı.»

Hani Can'la Kuzgun, Kalamış'ta oturmuşlar, içlerindeki karanlığı konuşarak dağıtmaya çalışıyorlar. Konuşan elbette daha çok Kuzgun. Söyledikleri de «seksen horse'luk motoruyla kafa ... bodrum yapısından dönme tirandil» yüzünden pek anlaşılmıyor. Ve sonra birden «yalnızlığın tüm ufunetlerini» silip geçen, yepyeni bir aydınlık yaratmak üzere silkinen, «güneşe karşı silkinen» o at... Bu olağanüstü güzel şiiri, aradan on yıl geçmiş olsa da «1982 Yazı»nda mutlaka okumalısın. Zaten pek fark etmez de...

Evet, kargaların iliklerini sömürmek için kemikleri takır takır çatılara vurdukları günlerde yaşadıklarımız *onur-iliğimize* dokunuyor. Peki edebiyatın omurgası nerede? Bir diş hekimi, bir sivri gereçle dişinin sinirine dokunmadıkça yerinden sıçramazsın. Ama orava dokunulmadıkça bir şey yapmaya olanak var mı? Günümüzdeki edebiyat, yaşadığımız günlerin, hadi daha genel söyleyelim, yaşamın özüne dokunuyor mu? İlle de bir «angajman»ı söz konusu etmek istemiyorum. Ama edebiyat, lonca içi kuşdilinden başka bir dili, başka insanlarla konuşmalı değil mi? Yaşam öylesine ge

niş olanaklar tanıyor ki... Şimdi değilse ne zaman konuşacağız ölümü, özgürlüğü, aşkı, tutkuyu, duvarları, çocukları, acıyı, kabına sığmaz sevinci, ortak düşlerin bulanık gecelerini, geçmişi ve geleceği, oyunları, bahçeyi ve denizi ve daha nice şeyleri ve hiçbirini Divan edebiyatının «mazmunları» haline getirmeden ve okurlarla anlaşarak, ne zaman?

İçimde öyle bir duygu var ki, tıpkı geçmiş yılların senin de çok iyi tanıdığın Sinematek seyircileri gibi, okurlar da olağanüstü sabırlı ve saygılı. Hani hatırlarsın, film bulamadıkça hep Potemkin gösterdiğimiz (fena da yapmadığımız) o yıllarda, Ömer, makine dairesinde bozuk gösterici ile terleyerek uğraşırken salonda sessiz üyeler Eyyub peygamberin sabrı ile beklerlerdi. İçlerinden neler geçtiğini bilirdim, ama bir gün bile saygısızlık etmediler. Sesleri çıkmıyor diye kızardım onlara. Gülümseyerek bakarlardı. Çünkü çook hoşgörülü idiler. Okurlar da öyle. Onlar da dönüp dönüp kendi potemkinlerini okuyorlar belki, gülümseyerek. Okurların çok akıllı olduklarına inanıyorum. Bunu, son zamanlarda sık sık yapılan ve bazılarına «hasbelkader» —ne demekse— benim de katıldığım açık oturumlarda gözlerimle gördüm. Edebiyat öğretim değildir elbette, daha iyi bir örnek bulamadığım için kusura bakma. Ama öğretmenle öğrencinin yer değiştirdiği zamanlar olur. Bu durumdan öğretmenin çıkaracağı önemli dersler vardır.

Amacım, çoğu işini yiğitçe yapmaya çalışan yazarlarımızı suçlamak değil. Bilirsin, kimseye yararı yok bunun. Ama onlarla ve seninle alçak sesle konuşmak. Ve okurlarla. Özellikle onlarla. Arada içlerine bir kuşku giriyorsa, acaba bütün bunlar çok önemli de ben mi anlamıyorum, acaba modern edebiyat da modern matematik, modern mantık gibi bir şey mi diye düşünüyorlarsa, kuşkunun peşini bırakmamalarını salık vermek. Edebiyat, onlar için değilse kimin içindir? İstersen bu mektubu, Can Yücel'in o güzelim şiirinin son kıtası ile bitirelim. Belki ortak yaşadığımız bu karabasana bir ışık olur:

.....
Söz dedim o anda kendi kendime,
Karanfili sıkıp yazacağım bunu ben,
O güneşe karşı silkinen atın tarzı
Ve mürekkep balıklarının mürekkebiyle
Yazacağım yaşadığımız bu korkunç-güzel yazı,
İster dışarda olayım, ister hapiste...
Sözümü tuttum, yazıyorum işte!

NERUDA'YA SAYGI

15 Ağustos '82

Hastalandığından haberim olmadığı için o gün seni uzaktan da olsa görmeye geldim. Hava güneşli ve sıcaktı ama beklediğimiz çevrili, küçük ve hei yanını otlar bürümüş avlu serindi... Neredeyse bütün bir yazı güz karanlığında geçirdiğimizden yadırgamadık. Melek hem incelikli hem coşkun mizahıyla bize çevreyi tanıttı. «Kokteyl'e hoşgeldiniz» dedi, «Burası garden parti için ayrılmış olan yer. Çay veya meşrubat için içeride ayrıca salonumuz var...» Sonra salona geçildi. Seni göremedik ama başka dostları gördük. Bir küçük kız çocuğunun babasına sarılışını izledik. Deniz ve Defne, baba'nın değerli bir ozanımız olduğunu bilmiyorlardı ama gene de ağladılar. Konuşmaları bir süre izledikten sonra basına ayrılan bölümün arkasındaki daha küçük avluya çıktım, orada volta atarak birkaç sigara içtim. Ayrıldım oradan. Törenlerin hiçbirinin havasından hoşlanmadığımı geçen defa yazmıştım. Düğün, ölüm vesaire... Gerçi bir ilgisi yok ama sanırım bir daha gelmeyeceğim.

Şimdi düşünüyorum da, yıllar önce bir kez, bir tek kez, bir törene katılmam olanağı bulunmadığı için üzülmüştüm. 1974'te Krakow'da, Neruda'nın ölüm törenini gösteren belgeseli izlerken. Eylül sonunda, güneşli bir günde gömüldü Neruda. Tanklar ve telörgülerle çevrili ıssız Santiago sokaklarından birinde kırk elli kişilik küçük bir topluluk hızlı adımlarla, âdeta koşarcasına yürüdü. Eller üstünde bir tabut. Tabutu izleyenlerin yüzleri neredeyse tek tek belleğimde. Siyah ve zarif yas giysileri içinde birkaç kadın, kır saçlı, zayıf, yüzlerinde ağır yılların çizgilerini taşıyan gururlu erkekler, yoksul ve soluk giysileriyle işçiler ve gerilmiş bedenlerini öfkeyle bastıran gençler. Kimse yoktu ortalıkta. Askerler bile. Arada sırada pancurlu, kapalı pencerelerin birinden bir yasemin dalı düşüyordu topluluğun üstüne ve hemen kuru bir rüzgârın kaldırdığı toza karışıyordu. Düzensiz adım sesleri duyuluyordu yalnızca. Birden tok, kalın, gür bir kadın sesi yükseldi topluluktan:

«Halkım ben, parmakla sayılmayan
Sesimde pırıl pırıl bir güç var
Karanlıkta boy atmaya
Sessizliği aşmaya yarayan
Ölü, yiğit, gölge vè buz ne varsa...
.....»

Şiir devam ederken sesin sahibini gördüm. Elli yaşla-

rında, üstünde yoksul işçi giysileri, ayaklarında postala benzer ayakkabılar bulunan ama gözleri derin bir gülüşle aydınlık, anaç bir kadındı. Şiiri sanki orada bulunanların çok ötesindeki bir yerlere söyler gibiydi. Şiir bitince kısa bir sessizlik oldu. Sonra bir erkek sesi bağırdı: Companero Pablo Neruda! Arkadaşımız Pablo Neruda... Topluluk aynı hızla yürüyordu. Şiirler devam etti.

«.....
Ama bu dişlerin ötesine geçmeyelim artık
Sessizliğin kabuğuna geçmesin dişlerimiz
Bilmiyorum çünkü nasıl yanıtlayacağımı:
Niçin bu kadar ölü var?
Niçin bu kadar çok deniz setleri
Kırmızı güneşin yol yol çatlattığı?
Niçin gemi bordalarına vuran başlar?
Ve niçin bu kadar çoktur
Öpüşleri gizleyen avuçlar?
Ve niçin bu kadar
Unutmak istediğim
Çok şey var?...»

Bu kez bir başka ses bağırdı: Companero Pablo Neruda...

Yolculuk sürüyordu. Ve bütün izleyicilerle birlikte benim de içimde bir özlem: Şu anda orada olabilseydim...

Çok iyi hatırlayacaksın. Neruda'nın ölümünden çok kısa bir süre sonra elinde bir «Nouvelle Critique»le bana gelmiştin. İçinde Ritsos'un, Neruda'nın ölümü üstüne yazdığı olağanüstü güzel bir şiir vardı. Sen yalnız mı çevirdin, yoksa birlikte mi çalıştık, şimdi bilemiyorum. Şiirin bir yerde yayınlanıp yayınlanmadığını da. Ne dersin, o şiiri bu eylülde yeniden yayınlamak gerekmez mi?

Evet eylül geliyor. Hem Neruda'nın ölümünün, hem de Şili Darbesi'nin yıldönümü. Zaman ne kadar çabuk geçiyor... Gülme. Sahiden çabuk geçiyor. İşte yeniden yaklaştı güz. Toprağa düşecek yazın çiçekleri ama yeni tohumlarla birlikte.

«.....
Ölü, yiğit, gölge ve buz ne varsa
Tohuma dururlar yeniden
Ve halk, toprağa gömülü
Tohuma durur bir yerde
Buğday nasıl filizini sürer de
Çıkarsa toprağın üstüne
Güzelim kırmızı elleriyle
Sessizliği burgu gibi deler de
Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde.»

İmza: Arkadaşımız Pablo Neruda.

P.S.

Şiirleri, geçenlerde yitirdiğimiz dost Oğuz Akkan'ın 1971'de yayınladığı Hilmi Yavuz çevirilerinden aktardım. Bir de mektubundaki uyarın üzerine Fuentes'in romanını okudum. *Artemio Cruz'un Ölümü*'nü yıllar önce ilk olarak Fransa'da yayınlandığında Merhum Semih Tuğrul bana armağan etmişti. Nedense birkaç sayfa okuyup bırakmıştım. Bu kez okuyunca kendime şaştım. Nasıl yarım bırakılır öyle bir kitap?...

15 Ekim '82

«Yazın, öyle anlar olur ki, pelin ağaçlarının kokusu insanı çıldırtabilir. Hele geceleri. Ay ışır, ortalık dingindir. Gene de bir şey vardır ama insanın kendini bırakmasına engel olan, insanı gerginlik içinde tutan. Bu sınırsız, çıldırtıcı, büyülü gecelerde insanın düşünceleri özgürce, gözüpekçe ve tatlı tatlı akar. Gerçekte düşünmek de değildir bu, bir tür düş kurmadır. Bir şeylerin olmasını beklemektir. Sebze tarlalarının arkasında bir yerde, dulavratotlarının arasına saklanırsınız. Yüreğiniz açıklayamadığınız gizli bir coşkunun etkisiyle titrer. Yaşamınızda böyle daha pek çok gecenin olmasını dilersiniz...»

Mutlaka hatırlamışsındır. Bu yılın başında, senin henüz serbest olduğun günlerde, nerdeyse paylaşarak okuduğumuz, ikimizin de çok sevdiğimiz bir yazar ve sinemacının Vasili Şukşin'in *Acı* adlı öyküsünün girişi. Hızlı yüreği henüz ellisine varmadan çatlayan bu güzel insanın yazılarından ilk kez şimdi sana daha yakın olan ortak ozan dostumuz söz etmişti. Ama ünlü

filmi *Kalina Krasnaya*'yı sanırım aramızda ilk sen görmüştün. Ben de Şukşin'in vakitsiz ölümünden sadece bir yıl sonra Taşkent'te seyrettim. Uyumsuz bir genç adamın öyküsünü hem oyuncu, hem de yönetmen olarak ne kadar iyi anlatıyordu. Neyse, amacım Şukşin'in sinemasından söz etmek değil. Yurdanur Salman'ın güzel çevirisinden bir nefeste okuduğum güzel öykülerini de anımsatmak değil. Başka.

Kısa bir süre önce, Milliyet'e bir röportaj için Güneydoğu'ya gittim. Urfa, Harran, Samsat, Eski Kâhta... Kuzey Mezopotamya'nın esrarlı kavimlerinin, Hurri'lerin, Mitanni'lerin, Urartu, Hitit ve Asurluların büyük, çılgın ve kanlı uygarlıklarını örten uçsuz bucaksız bozkır, yakında büyük baraj sularının tufanı altında kalacaktı. Ama şimdi sessiz ve kupkuruydu. Eski Ahid'de adı Charan diye geçen Harran'da, bir gece vakti, Ay tanrısı Sin için yapılmış büyük tapınağın önünde duruyordum. Yalnızdım ve kerpiç huğlarının içinde köylüler uyuyordu. Seslerin dağılıp gittiği düzlükte sadece ağustos böcekleri vardı.

Tapınağın tarihi M.Ö. 2000 yılına kadar uzanıyordu. Büyük ve görkemliydi. Ama ben araştırmacı C. J. Gadd'ın 1956'da gömü taşlarını bulduğu M.Ö. 6. yüzyılın yeni Babil Kralı Nabonide'i düşünüyorum. Halkı, yani köleleri, yasaları çiğniyor diye kızgınlıktan on yıl süreyle Arabistan çölünde Talma'da bir vaha'ya çekilmiş, sonra düşünde tanrılar tarafından hem Ba-

bil Krallığına seçilmiş, hem de Harran'daki tapınağı yeniden yükseltmekle görevlendirilmişti. Gömüt taşlarında bu garip öykünün tüm ayrıntıları yazılı idi. Issız gecede, tapınağın karanlık kemerleri arasında ürkütücü gözlerle bana bakıyor gibiydi. Karşısında güçsüzdüm. Çünkü onun tarihi, kaleleri, surları ve kanlı savaşçıları vardı. Bense öyle bir insan işte.

Bir taşa oturdum, bir şeylerin olmasını bekledim. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Bir hışırtı geldi doğudan. İpek bir kumaşın açılışı, başakların rüzgârla titreyişi gibi. «Kim acaba?» diye sordum içimden. Usuldan bir ses yanıtladı gibi geldi: «Benim...» Dönüp baktım. Tapınağın gerçek tanrısı, gülümseyen ay'dı. Eski Anadolu'da değişimlerin tanrıçası. Kocamandı ve önce kızarmış ekmek dilimi gibiydi, sonra ortalığı ışığa boğan aydınlık bir yüz. Hiç kıpırdamadan onu izledim.

İşte tam o anda hatırladım Şukşin'in *Acı* öyküsünden bir cümleyi. «Bir insanın yalnız başına kaldığında ne denli acı çekebileceğini o güzel, o ayışıklı gecede öğrendim...» diyordu Şukşin. İşte, kanlı bir ölümün gözleriyle bakan güçlü Nabonide'in karşısında yapayalnızdım. Elim, dayanılmaz bir acıyla arıyordu sıcak bir insan elini. «Bir insan yalnız başına kaldığında...» diye tekrarlıyordum Vasili'nin cümlesini. Bir süre sonra şaşkınlıkla farkettim, nicedir karşımda, ışıkta yıkanan genç ve güzel yüzüyle gülümsüyordu Şukşin. Onu

tam da filminin en güzel sahnelerinden biri olan bir pelin ağacının gövdesine yaslanmış, gülümseyen yüzüyle görüyordum. Dedim ki, kendi kendime «niçin yalnız olayım? İşte bir dost, hemen geliverdi...»

Şimdi, uzak ülkelerdeyim ve başka zamanlarda. Öyküler, şiirler ve şarkılar sınır tanımazlar. Kalina Krasnaya'nın gösterildiği salondan çıkıp bir başkasına, çiçekler içindeki bir salona giriyordum. Sahnede genç bir Şili'li yönetmen, Patricio Guzman ve arkadaşları. Pinochet'nin kanlı ellerinden kurtardıkları filmi göstereceklerdi.

Sonra birden Parra'nın sesi yükseldi. Violeta'nın mı yoksa İsabel'in mi, neyse fark etmez. Acı ve özgürlük duygusuyla kısık. Havaalanında seninle birlikte, lokantada, İsabel'i, Angel'i ilk karşıladığımız, karşılıklı gülümsediğimiz gün geliyor aklıma. Bizden uzanan sıcak insan elinin onları nasıl mutlu ettiğini nasıl hatırlamam... İşte şimdi de onlar uzatıyor ellerini.

Hiç abartmıyorum, bir anda binlerce gülümseyen yüzle dolu karanlık ve ıssız bozkır. Ayışığı yükseldikçe, Kral Nabonide'in yüzü ağır ağır silindi. Ama silindi. Düşündüm. Tıpkı Şukşin gibi, geçmişi bilecek kadar yaşadım ve önümde geleceğe inanacak kadar zaman var. Yaşadığımız günlerin toprağına acının, yalnızlığın tohumları ekiliyor her gün. Ama gene de hiç unutmadan yapabileceğimiz bir şey var: Bir insan eli-

nin sıcaklığındaki dayanışmayı gerçekleştirmek. Her şeyi değiştirebilir bu. Çünkü ayışığı, güzel değişimlerin tanrıçasıdır. Ve o ışığı yok etmek mümkün değil. Şukşin'in öyküsünün son cümlesi: «Ayışığı pencereden içeri doluyordu. Ah, nasıl da parlıyordu ay! Yeryüzü ister coşkuyla dolsun, ister acıyla, parlayacaktı hep böyle!»

15 Aralık '82

Marquez'in Milliyet Sanat'ta çevirisi yayınlanan güzelim öyküsü *Kardaki Kan İzleri*'ni sen, içeri girmeden önce, sanırım geçen şubat ayında Nouvel Obs'ta okuyup bana da salık vermiştin. Sonra da oturup, ikimizin de yakından tanıdığı Paris'in hastanelerinden ve mezarlıklarından söz etmiştik. Mezarlıklar güzeldir Paris'te. Hastaneler ise çirkin ve kasvetli. Marquez'in öyküsündeki hastaneyi, o garip soğukluğu, insansızlığı düşün. *Malte'nin Notları*'ndan da öyle ıssız bir hastane duvarı hatırlarım. Ölümün sapsarı bir yüzle dibinde sürüklenip durduğu. Bir de Montparnasse mezarlığını hatırlamaya çalış. Sen anlatmıştın. Bir kez Aiglon otelinde kalmışsın ve Bunuel'le karşılaşmışsın. Bunuel anılarında o oteli, mezarlığın şirin görüntüsüne açılan penceresini, hatta Select'i, Coupole'ü «gülümseyen bir keşiş»in (üstelik dinsiz) rahatlığıyla öylesine güzel anlatıyor ki.

Günlerdir, Fransa'da yeni yayınlanan iki kitap yüzünden düşle gerçek arasında salınıyorum. Biri Marquez'

le söyleşiler. Başlığı «Une Odeur de Goyave». (*Hintarmudu Kokusu* diye mi çevirmeli gerçekten?). İkincisi ise Bunuel'in anıları: «*Son İç Çekişim*». Gerçekle düş. Aynı olayın iki yüzü sanki. Hani o çok bilinen Çin öyküsünde olduğu gibi. Chuang-chu, bir gece, düşünde kendini kelebek olarak görmüş. O geceden beri de düşünüyormuş. Acaba Chuang-chu gerçekten o gece, düşünde kendini kelebek olarak mı görmüş, yoksa Chuang-chu aslında bir kelebekmiş de şimdi kendini düşünde Chuang-chu olarak mı görüyormuş?.

«Bir ocak ikindisi, başkanlık balkonunda gurubu gözleyen bir inek görmüştük, düşünün bir, ulusal balkonumuzda bir inek, ne korkunç bir şey, ne boktan ülke, herkes ineklerin merdiven çıkamayacağını bildiğinden, ineğin ne yapıp edip balkona çıktığı uzun uzun tartışıldı ve sonunda, ineği gerçekten gördük mü, yoksa ikindiüstü alanda gezinirken başkanlık balkonunda bir inek gördüğümüzü mü sandık, anlayamadık, o balkonda yıllardır bir şey görmemiştik çünkü ve geçen cuma tan ağarırken gelen ilk akbaba sürüsü de olmasa daha nice yıllar göremeyecektik...»

Marquez'in *Başkan Babamızın Sonbaharı*'nda, aynı sayfada, az yukarda Ruben Dario'ya da bir selam var. Nikaragua'nın unutulmuş şairi Dario'ya. Geçmiş yıllarda «Automne du Patriarche»ı Fransızcasından okumaya çalıştığımda bütün kitabı bir tür retoriğin çalılarına dolanmış bulmuştum. Bu duygumu Tomris

Uyar'ın çok başarılı çevirisi de gideremeyişti. Şimdi yeniden okuyorum. Gerçekle düş arasında salınarak. Çünkü sık sık soruyor değil miyiz kendimize? Bu gördüklerimiz, görmekte olduklarımız mı düş, yoksa geçmiş yıllarda yaşadıklarımız mı? Biri doğruysa öbürü nasıl doğru olabilir?

Nasıl bir alacakaranlık... Geceyle gündüzün arasına sıkışmış uzun bir kör saat. Geçmişle geleceğin, doğuyla batının, ölümle yaşamın arasına sıkışmış. Alacakaranlık görünmez bir çevrintiyle yutup götürüyor her şeyi. Bu noktada onurla alçaklığın sınırları birbirine karışır. Her şeyin. Direnmenin, köşeyi dönmenin, özgürlüğün, tutsaklığın. Çıkmak? Böyle durumlarda herkesten önce birilerinin dönüp kapıya bakmaları gerekir. Oysa Bizans'ın iç içe çemberlerinde, sıkıştırılmış köle sarhoşluğu ile dolanıyoruz.

> «*Zaman zaman,* Yokedici Melek'*i (l'Ange Exterminateur) Meksika'da çektiğim için hayıflanırım. Daha çok Paris ya da Londra'da, giysilerin ve aksesuarın daha görkemli olabildiği bir yerde çekmek isterdim. Viridiana'nınki gibi tümüyle özgün olan senaryo, bir akşam, bir tiyatro gösterisinden çıktıktan sonra bir köşkün salonunda geceyarısı yemeği için bir araya gelen bir grup insanı anlatır. Yemekten sonra daha geniş bir salona geçen konuklar, filmde açıklanmayan bir*

nedenle bir türlü oradan çıkamazlar... Filmin ilk gösterisinden sonra, yanımda oturan Gustavo Alatriste bana eğilerek, 'Don Luis, esto es un canon. Hiçbir şey anlamadım' dedi. Canon, çok güçlü, çarpıcı, müthiş demek İspanyolcada...»

Luis Bunuel'in anılarında konusunu yukarıdaki gibi kısaca özetlediği filmi hatırlıyor musun? Bir edilginliği, çürümeyi, donup kalışı anlatır *Yokedici Melek*. Önce her şey normal gibidir. Konuklar içer, aralarında söyleşir, eğlenirler. Zaman geçer. Arada, birinden zayıf bir ses duyulur: «Artık çıksak?» Ama kimse çıkmaz. Gece sürer. Sonra o güçsüz kurtuluş niyetini bir başkasının ağzından duyarız. Sonuç aynı. İlişkiler, bir düşüşün yamaçlarındaki çalılar gibi birbirine dolanırken renkler solar. Öfke, kin, ihanet, acı, güçsüzlük. «Artık çıksak...» Ama herkes gene orada. Genç konuk Letitia'nın olağanüstü güzel konuşmasını hatırlıyorum filmden. Eski bir Avant-Scène'den olduğu gibi alıyorum:

«.....
LETITIA — Bilmiyorum... Daha doğrusu.. Evet. Olağanüstü bir şey bu... Nice zamandan beri buradayız. (Sessizlik) *Bilmiyorum.* (Oradakilerin her birini ayrı ayrı inandırmak ister gibi) *Ama düşünün ne olur, bu korkunç sonsuzluk sırasında kimler yerlerini değiştirdi?* (Israrlı) *Bin-*

lerce birbirine benzemez durumu bir düşünün. Satranç piyadeleri gibiyiz. Eşyalar bile. Yüz kez değiştirildi belki yerleri. Ama şu anda hepimiz... eşyalar ve biz... o gecenin başladığı andaki yerimizdeyiz. Bütün gördüklerimiz bir düş mü acaba? Söyle Alvaro, düş mü? Söyleyin hepiniz...»

Bir uyurgezerin mırıldanmalarıdır Letitia'nın sözleri. Konuklar, sızlanan, kusan, yerlerde sürüklenen konuklar bu sözler üzerine ancak salondan çıkıp yandaki küçük kiliseye gidecek kadar bir güç bulabilirler kendilerinde. Sonra da orada kapanıp kalırlar. Aşçılar, uşaklar, hizmetçiler çoktan terk etmiştir onları. Sabaha karşı dışarda büyük gürültüler duyarlar. Derken birden kapı açılır... ve, içeriye bir koyun sürüsü girer.

Filmi gördüğümde, bu koyun sürüsünün ne anlama geldiğini uzun uzun düşünmüştüm. Bir düş mü acaba?

Bugünlerde ise sık sık şunu soruyorum: İçerde olan sen misin, yoksa bizler mi?

15 Şubat '83

Biliyorum, şimdi birçok okur sizin kim olduğunuzu merak edecek. Ama hem yazmam olanak dışı, hem de zaten gerekli değil. Çünkü bu mektubu size yazarken, daha birçok kişiye birden yazdığımı biliyorum. Üstelik bilirsiniz, her mektup iki insanın usulca konuşmasından başka bir şey değildir. Okuyan herkes, o satırlarda, insanlar için ortak birçok şey bulabilir.

Size ilk kez, birkaç yıl önce, *Hazal*'ın senaryo çalışmaları sırasmda yazmak istedim. Çok yararlandığım bilimsel araştırmalarınızdan ötürü. Yazdıklarınızda katılmadığım noktalar da vardı. Ama bu, sizi unutmamız için bir neden olamaz elbette. Karanlıkta, çok kimse, bir gözün açık mı kapalı mı olduğunu göremez. Hatta çoğu kez, ışığın, bazı gerçekleri gören o gözlerden geldiğini bile unutuverir. Bunu dört yıl önce, Midyat'tan kirk kilometre ötede, susuz, çorak, yoksul bir köyde düşündüm. Orada yazmak istedim size. Bir mektubun yazılması için dört yıl, belki gülünç dere-

cede uzun bir gecikmedir. Ama, yıllardır bulunduğunuz yerde, zamanınızın çok bol olduğunu biliyorum. Zaman, yanlışlıklar gibi gecikmeleri de bağışlatır.

Hazal'ın ön çalışmaları, masa başında yapılmadı. Yönetmen Ali Özgentürk'le birlikte, içinde yaşadığımız bu masalsı ülkenin uzak köşelerinde dolaştık. Yüzlerce yılın külleriyle ağarmış Mardin'de, gölgeli ve işlemeli dükkânlarda ortaçağ simyacıları gibi gümüş parıltıları üreten ustaların yaşadığı Midyat'ta, birbirini boğazlayan aşiretlerin kanlı anılarını yüksek kale duvarları ardında unutmaya çalışan Kızıltepe ve Kasrı Kanco'da, geceleri kızgın Nakşî ayinlerinin fısıltıları duyulan Gercüş'te dolaştık, yaşadık. Bu esrarlı evrende büyülenmiştik. Ama kendimizi bu büyüden kurtarmaya çalıştık. Ne Arap gezgini Mukaddasî idik biz, ne Polonyalı Simeon'un vardapetlerinden biri ve ne de Evliya Çelebi. Gerçeği açık gözle görmeye çalışıyorduk. Ortaçağ karanlığı büyülüyordu bizi, ama ondan kurtulmak istiyorduk. Elimizde sizin araştırmalarınız.

Midyat'ın küçük Yezidî köyü, kurak, taşlık bir tepenin hemen altındaki çukur koyakta idi. Uzaktan bakıldığında orada insanların yaşadığını anlamak olanaksızdı. Ne bir ev, ne bir ağaç, hatta ne de bir canlı. Çukur, amansız bir yaz güneşi altında yanıyordu. Arabamız, toz bulutu kaldırarak sonradan harman yeri olduğunu anladığımız düzlüğe girince, çevrede, ev ola-

rak kullanılan oyuklardan bir düzineden fazla çocuk fırlayarak peşimize takıldı. İndik arabadan. Çocuklar karşımıza sıralanıp durdular. Biz, motor durunca birden bastıran sessizlikte, içme suyunu bile kilometrelerce öteden getiren bu «yerleşim merkezi»ni incelemeye koyulduk. Sanki büyük bir bomba çukuruydu burası. Ya da bir krater ağzı. Kapıların önünde hareketsiz duran kavruk, uzun bıyıklı erkekler, gözleri görünen kadınlar, yer kabuğunun derinliklerinden fışkıracak bir alevi bekler gibiydiler. Sanki o alev çıkınca, binlerce yıllık putatapar geleneklerinin korkusuyla, ışık önünde secdeye varacaklardı. Sanki alınyazısının çizdiği bir Yezidî çemberinin içindeydiler ve oradan çıkmaları olanaksızdı.

Yirmi kadar çocuk, karşımızda, sessiz, öylece duruyorlardı. Partallar içinde ve yalınayak. Birbirleriyle bile konuşmuyorlardı. İçlerinden biri dikkatimi çekti. Üstünde, sentetik bir kumaştan yapılmış, gümüş renginde bir tulum vardı. Bir astronot giysisi nerdeyse. Kavruk derisiyle çıplak ayakları, tozun içindeydi. O konuşuyordu. Adı Rabi idi. Dokuz yaşında. Giysisi Almanya'dan gelmişti. Bu tuhaf görüntüden öylesine etkilenmiştik ki, genellikle yapmadığımız bir şeyi yaptık. Fotoğraf makinelerimizi çıkardık ve onların görüntüsünü saptamak istedik. Çocuklar bir içgüdüyle poz verdiler. Tam deklanşöre basmak üzereyken Rabi' den bir tepki geldi. «Bizi çekip de nidecen? Aha bunun resmini çek...» Eliyle gösterdiği yerde, susuzluk-

tan nerdeyse kurumak üzere, cılız, üç-beş yapraklı bir küçük elma ağacı vardı. Bu kurak toprakta, nice zorluklarla yetiştirilmiş bu tek ağaç, Rabi için ve bütün köy için tek yaşam kaynağı, tek onur anıtıydı. Elma ağacının fotoğrafını çektik.

Bir bilim adamını, bir sanatçıyı, bir gerçek aydını ne kadar zor yetiştirdiğimizi düşünüyorum da olup bitenlere bir türlü akıl erdiremiyorum. Bilim ve sanat ağacının dallarının, hangi özgür kaynaklardan gelen sularla beslendiğini düşünüyorum da, bu ağacı karanlıkta bırakarak, en sağlam dallarını budayarak, çevresinde aşılmaz bir beton duvar örerek ne yapmaya çalıştığımızı anlayamıyorum. Ülkemizin bir İran olmadığını biliyorum. Geçmişin karanlıklarına dönmeye kimsenin niyeti olamaz ülkemizde. Nice çekici de gelse bu «âlem-i esrar»dan aklın ve yaşamın aydınlığına çıkmak zorundayız. Sert toprağı, en olumsuz koşullar altında delen her tohumu, gün ışığına yönelen her dalı gözümüz gibi korumak zorundayız. Onlara yalnız olmadıklarını, bu ülkenin bilime, sanata, özgürlüğe, içtenlikle bağlı insanlarla aydınlığa çıkacağına olan inancımızın bir düş olmadığını anlatmak zorundayız. Bu mektubu bu yüzden yazdım.

Ülkemizin fotoğrafını çekmeye gelen yabancılara gururla göstereceğimiz şey, sizin yüzünüzdür. «Onları çekin» diyeceğiz, «bu toprağın ürün veren ağaçlarını. Gelecek, oradadır.»

BARBARLAR VE KÖPEKLER

15 Nisan'83

Araştırma alanınız doğrudan tarih ya da arkeoloji değil, biliyorum. Ama ülkemizin az bilinen yöreleri hakkında kitaplar yazarken mutlaka bu disiplinlerle de ilgilenmiş olmalısınız. Size postayla, ya da başka yollarla kitap ulaştırılabiliyor mu? Eğer bu mümkünse, eskiden beri ilgimi çeken bir yazarın son haftalarda üstüste Türkçeleri yayınlanan iki kitabını yollamak isterim.

Belki de okumuşsunuzdur. Gordon Childe'dan söz ediyorum. Günün, gitgide sınırlanan ve daralan konularından uzaklaşmak, yeryüzüne bir parça uzaktan bakabilmek için eşsiz birer fırsat bu kitaplar. Okurken aklıma hep, Urfa'da ve Efes'te üç yüz yıl uyudukları mağaraları dolaştığım Ashab-ı Kehf geliyor. Uyanınca nasıl bir yeryüzü gördüler acaba? Yanlarında bir köpek: Kıtmır.

Şu anda biliyorum, yolculuk etme olanağınız yok. Ama tarih öncesinin uzak evrenine düşsel bir yolcu-

luk yapmanıza da kimse engel olamaz. Karanlık, binlerce metre süren bir zaman tünelinden geçerek Cro-Magnon insanının yaşadığı mağaraya, Morgan'ın, «Barbarlar Çağı» dediği zamanın da ötesinde, buzul çağına gidelim. Childe'la birlikte. Diyor ki Childe, «Oturma odasının duvarına *Dağda Sığırlar* tablosunu asan ve boynuna bir elmas gerdanlık takan günümüz kadınıyla bir kireçtaşı mağarasında duvardaki bizon resmine bakan ve boynunda deniz kabuklarından bir gerdanlık taşıyan buzul devri Cro-Magnon insanı arasında nasıl bir ayrım bulunduğu, bu öğelere bakarak bir ilerleme olup olmadığı düşünülebilir...» Aradaki onbinlerce yıla karşın.

Bir karamsarlığın dile getirilişi değil oysa bu sözler. İnsan düşüncesinin, koşullarını değiştirme, güzelleştirme isteminin tarih öncesinin karanlık çağlarında bile nice güçlü ve dirençli olduğunu anlatmak istiyor Childe. «Buzul devri toplulukları göz kamaştırıcı bir kültür yarattılar» diyor. Ekonomileri düzeldi, nüfus çoğaldı. Magdaleniyan ve Gravettiyan adını taşıyan bu insanlar kendilerine inançlar yarattılar, bugün ressamların, sanatçıların hayran oldukları mağara resimlerini yaptılar, kemikten yapılmış kaval ve düdüklerle müzik sanatının temellerini attılar. Bir kültürel çiçeklenmeydi bu.

Sonra mezolitik barbarlar çağı başladı. Yok olup gitti mağara insanlarının kültürü. Buzullar eridikçe, orman,

tundraları ve bozkırları istila etti. Mamutlar, rengeyikleri ,bizon sürüleri ve atlar öldüler. Ormanın yasaları egemen oldu yeryüzüne. Başlayan, karanlık bir vahşet çağıydı.

«Bir tek üstünlükleri vardı mezolitik vahşilerin» diyor Childe, «köpekleri. Köpek tarih sahnesine bu dönemle ilk olarak çıktı. Evcil köpeğin atası olan kurt ya da çakal benzeri bir hayvan, bir artık yiyici olarak kamp ateşleri çevresinde dolaşmaya başlamış olabilir.»

Ama köpekler konusundaki üstünlükleri, bu toplulukların kurtulmasına yetmedi. Yoksullaştılar ve sayıları gittikçe azaldı. «Eğer bu çelişki ve çıkmaz aşılmamış olsaydı» diyor Childe, «Homo Sapiens, yani bize benzeyen ilk atamız, ender bir hayvan olarak kalırdı.» Bu çıkmaz, arkeologların ve tarihçilerin gittikçe daha derinlemesine tanıdıkları bir yörede, ülkemizin de içinde bulunduğu Akdeniz çevresinde neolitik kültürlerle aşıldı. Sonradan gelen vahşet, önceki kültürel gelişmeyi tümüyle yok edememişti.

Bağışlayın, amacım bana da epeyce yabancı arkeoloji ve tarih konularında amatör yorumlar getirmek olmadığı gibi Childe'ın *Tarihte Neler Oldu* başlıklı kitabını özetlemek de değil. Yalnızca kaba tehditlerle dolu günümüzde bir büyük bilginin aydınlık ve umutlu görüşlerini tekrarlayarak, yok edilemeyen kültür birikiminin ve bu birikimden doğan gücün altını çiz-

mek istedim. Bilginlerin görebildiklerini görmeye çalışmakta herkes için sayısız yarar var. Çünkü tarih, yok etmek istediğini kör eder.

Tıpkı Childe'ın yok oluşlarını parlak bir biçimde yorumladığı çöküş dönemi Roma İmparatorları gibi. Klasik çağ uygarlıklarının birikimi üstünde yükselen Roma İmparatorluğu'nda İ.S. 250 yılına gelindiğinde ekonomi iflas etmişti.

> «*Bilimsel yanları ile de, klasik çağın uygarlığı, imparatorluğun siyasal birliğini bozan ve karanlık çağı başlatan yeni barbar istilalarından önce ölmüştü. Sanki insanlık Yunan demir çağından Doğu tunç çağına geri döndürülmüştü. Bizans'ın havası, Atina'nın ya da İskenderiye'nin havasından çok Babil'in ya da Ur'un havasına benziyordu. Doğu merkeziyetçiliğine ve despotluğuna sapma da imparatorluğu yıkılmaktan kurtaramadı. Çünkü kimi tarihçilerin devlet sosyalizmi diye yanlış olarak adlandırdıkları bu Doğu merkezciliği ve despotluğu artık gününü doldurmuştu. Nasyonal sosyalizm, gününü doldurmuş bir toplumsal düzeni sürdürme gibi benzer bir amaçla, hemen hemen aynı yöntemleri kullanmış olduğuna göre, şimdi elimizde, bu dönemin rejimine verebileceğimiz daha uygun bir ad var demektir.*»

Üç başlı bir köpek, ölen despotları sırayla Hades'e, cehenneme götürüyordu. Arkalarında yoksulluk, yıkım ve talancı barbarlar bırakarak.

Kitabın son sayfaları diyor ki, «Ama gene de tümüyle yok edilemedi her şey. Uygarlık birikimi, ilerde canlanabilecek bir bitkisel yaşam durumunda bile olsa, korundu. Uzun çağlar boyunca biriken kültürel sermaye, bu kez de geçmiş çöküşlerde yitenlerin toplamından daha fazla eksilmedi. Nehir, tüm engellemelere karşın akıp gidiyor. Belki sürekli değil gelişme. Yukarı doğru yükselen grafik eğrisi, bir dizi iniş ve çıkışlardan geçer. Fakat, arkeoloji kadar, tarihin de araştırabileceği alanlarda, hiçbir iniş, bir önceki dönemin en aşağı düzeyine kadar düşmez. Her yeni doruk noktası ise, kendisinden önceki doruğu aşar.»

Childe, bu kitabını 1941 yılı ekiminde tamamlamıştı. Nazi barbarları ve köpekleri Avrupa uygarlığını kana bularken, ve ortalığı karanlık bir umutsuzluk sarmışken. Bu büyük bilgin, uygarlığın yarattığı birikimi yok etmeye kalkanların, tarihin güçlü yargısıyla yok olduklarını ölümünden önce görebildi. Günümüzün ve geleceğin barbarları için de tarihin aynı yargıyı vereceğinden kuşkumuz olabilir mi?

GRANADA

15 Haziran '83

«Kokuyu duyuyor musun? Sanki bir yerlerde yasemin var.» Ada: «Dokuz yıl önce duvarın kıyısında yaseminler vardı, onların kokusu,» dedi. «Ama bu ben doğmadan önceydi» dedim. «O sıralarda büyük bir kış fırtınası oldu. Bahçeyi temizlemek zorunda kaldılar» dedi Ada. «Bana bunu anlatmanı istiyorum.» Bir an konuşmadı, ayışığının vurduğu sıvalı duvara baktı, sonra cevap verdi: «Yaseminin hayalet çiçek olduğunu büyüyünce öğrenirsin.»

5 Haziran gecesi bu yazıyı yazmaya oturduğumda sanki biri dokunmuş gibi ürperdim. Açık pencereden esinti, parçalanmış bulutlar ve yasemin kokusu getirdi birden. En azından bu konuda dikkatliyim. Çevrede hiç yasemin görmedim. Bir süre yazmaksızın, öylece durdum. Hafif, uçarı ama inatçı bir kokuydu. Sanki esinti, anıların hep aynı sokaklarından geçiyor ve masanın üstüne birden başlayan kar gibi ürpertici beyaz çiçekler serpiyordu. Koku gittikçe yoğunlaşıyor,

çaya dalan madlen bisküvisini falan bastırarak bana bir şeyi hatırlatmaya çalışıyordu. Sonunda buldum:

İspanya.

Yıllar önce, gene bir haziran günüydü. Fransa sınırındaki küçük Port-Bou kasabasından geçip Katalan topraklarına girdiğimde duymuştum bu yoğun kokuyu. Güney'de, Endülüs'te daha da çıldırtıcıydı. «O kadar yasemin ve gece safası var ki şafak sökerken başımız tutuyor coşkuyla. Önü kapatılmış bir akarsuyun acısı gibi olağanüstü bu duygu. Ve hiç rahatsız etmiyor. İşte Endülüs mucizesi budur...» diyordu Lorca, Jorge Guillen'e yazdığı bir mektupta.

Tren, kupkuru toprakların kıyısında yükselen kemerli, taştan ve beyaz evlerle dolu kasabalardan geçiyordu. Franco bir baykuş gibi tünemişti ülkenin üstüne ve ıssız dağ yollarında bile, garip kuyruklu şapkalarıyla atlı ya da yaya sayısız guardia civil, yani jandarma. Kompartmana yeni gelen kumral, sevimli bir yolcu, elimdeki *L'Express* dergisinin kapağını sakıncalı bularak, hemen pencereden atmamı salık verdi işaretle. Barcelona'da tramvay işçilerini, kendilerinin işlettikleri tramvaylara doldurarak tutukevine götürüyorlardı.

Ülkenin büyük sanatçıları ya hapisteydi ya da sürgünde. Pablo Picasso Paris'teydi, Bunuel Meksika'da. Pablo Casals ise sınırdaki Prades kasabasında yurdunun dağlarına bakarak bir öfkenin yayını bilemekteydi.

Paris'ten beni ağabeyinin yanına konuk olarak gönderen üniversite arkadaşım Manolo, onun birkaç gün önce gözaltına alındığını bilmiyordu. Valencia'da bir otelin barında beni karşılayan genç adam «Ne yazık ki Ramon gelemeyecek» dedi. «Üç gün önce onu Los Reyes hapisanesine götürdüler.» Göz alıcı çiğ bir güneşle parlayan sokaktan keskin bir gölge çizgisinin ayırdığı taraçada tatlı şarap içerek bir süre öylece, sessiz durduk. Geniş kenarlı şapkaları, tozlu, uzun ve siyah giysileriyle koşuşup duran papazları seyrettik.

Bir üniversite öğrencisiydi ama, benden duyduğu her şey şaşırtıyordu Ramon'un arkadaşını. Paris'te felsefe fakültesinde zorunlu teoloji dersi olmayışına şaştı. Sartre'ın tüm kitaplarının serbestçe satılışına da. Dünyası öylesine yasaklarla örülmüştü ki yıllardır, artık istese de «göz bebeklerine yerleşmiş demir çubukları» aşamıyordu. Ona uzun uzun Lorca'dan söz ettim. İspanyol dilinin bu büyük ustasının kitapları kendi ülkesinde, ölümünden tam on sekiz yıl sonra basılabilmişti ve yarı gizli satılıyordu. Oysa o yıl tüm dünyada, ozanın ölümünün 25. yıldönümü nedeniyle toplantılar, seminerler düzenleniyor, yapıtları yeniden basılıyor, tartışılıyordu.

Günlerden pazar olmalı. «İkindiyin saat beşte» birlikte Corrida izlemeye gittik. «Rüzgârın pamuklar savurduğu, pas'ın nikel ve kristal ektiği» yarısı gölgeli kumlarda «leoparla güvercinin döğüşünü» seyrettik.

Sanki kan tutmuştu tüm İspanya'yı. Kalabalıklar ölüm görmek istiyordu. Kılıç ve darağacı. Duende'nin «gölgeli sesleri» duyulmuyordu. Boğa güreşi alanlarının, Real Madrid maçlarının ve omuzlarından sarkan pul gibi biletleriyle milli piyango satıcılarının yaygarası bastırıyordu toz içinde yuvarlanan Duende'yi. «Hayır» dedim Ramon'un arkadaşına, «Kan görmek istemiyorum...» Gene şaşırdı. Benim için altmış peseta ödemişti.

Onunla vedalaştım. Bütün bir akşamı kıyıda geçirdim. Dalgaların sürüklediği saz ve yosunlara basarak. Gece, şafak sökene kadar yatakta gözümü kırpmadım. Nefes alamıyordum. Çürüyen yosun kokusu gittikçe yaseminleri bastırıyordu.

Bugün 5 Haziran 1983, Federico Garcia Lorca 85 yıl önce bugün doğdu. Endülüs'te, Granada kentinde. Ve benim doğduğum yılın, 1936'nın Ağustosunda, henüz 38 yaşındayken, en verimli çağında Franco'nun adamları tarafından kurşuna dizilerek öldürüldü. Alfacar'la Viznar arasında, yol kıyısında bir yamaçta. Ölüsü 20 Ağustos'ta bulundu. Gülümsüyordu.

«Gülüyor musunuz?» «Elbette. Eskiden de gülerdim. Daha doğrusu bugünkü gülüşüm dünkü gülüşümün aynı. Kır çocukluğumun gülüşü, orman çocukluğumun. Bu gülüşü koruyacağım her zaman Her zaman, ölürken bile.»

Lorca, ölümünden bir yıl önce yapmıştı bu söyleşiyi. O gülüşü, yeryüzündeki tüm haksızlıklara rağmen bugün de aynı tutkuyla sürdürüyoruz. Ölüme rağmen. Diyordu ki Lorca, «İspanya'da bir ölü, yeryüzünün hiçbir yerinde olamayacak kadar canlıdır: Yüzünün profili, bir ustura gibi keser geleceği...»

Lorca öldürüldüğü yıl doğdum ben. Avlumuzun karanlık mutfağının önünde, duvarda kocaman bir yasemin ağacı vardı. Daha birçok avluda olduğu gibi.

GELİNCİK TARLASININ KIYISINDA DURAN BİR KÖPEĞE SORULAR

15 Ağustos '83

Regina'yı bir yana bırakıp yıllar sonra birdenbire yeniden Gregor Samsa'yı düşünmeye başladığın o güz gününü hatırlıyor musun? Güneşli ama serin bir gündü ve sis henüz dağılmamıştı. Yoksulluğun tepelerinden koşarak gelen çocuklar tarlalara dağılırken, sen onların rüzgârla aşıp geçtikleri çitin önünde duruyordun. Özenli, iyi giysiler vardı üzerinde. Tertemiz, boyalı ayakkabılarından birini tele dayayıp gözlüklerinin arkasından ufku görmeye çalıştın. Sakin bir gündü. «Sis ne zaman kalkacak acaba?» diye düşündün. Çit seni rahatsız ediyordu ve özgürlük duygusunu henüz yitirmemiştin. Kendinden yana ciddi bir sıkıntın yoktu. Hatta seni başkalarından ayıran özelliklerin olduğuna inanıyordun. Diyordun ki «değişim, doğa'nın ve insanların yasasıdır. Nasıl olsa böyle gitmez bu...» Ama, çit, olduğu yerde duruyordu.

Bilinçaltı bir kolaylık isteği yüzünden mi düşündün acaba Gregor Samsa'yı? Bir böcek bir insandan daha

kolay aşar kimi engelleri. Üstelik göze çarpmaksızın. İlk bakışta haklı görünüyordun. Çit yüksekti, teller dikenli, ufuk belirsiz. Ortalık neredeyse ıssızdı, tellere yanlış notalar gibi tünemiş kargaları saymazsan. Onları da eskiden beri küçümsersin.

Belirsiz bir zamanda, tertemiz çoraplarının içinde rahatça duran ayaklarının derisine bir kıl örtüsünün dokunuşunu ilk kez fark ettin. Şaşkınlıkla çıkardın ayakkabı ve çoraplarını. Tuhaf bir şeydi, ama gerçek. Ayakların küçülmüştü ve adamakıllı kıllıydı. Tırnakların ince, uzun, hafifçe kıvrık. Önce, «nasıl olsa fark edilmez» diye düşünüp çoraplarını yeniden giymek istedin. Ama ayakların istemedi bunu. Biraz uğraştıktan sonra rahat bıraktın onları. İkisini de önüne uzatıp düşünmeye koyuldun. Hatırlıyor musun hangi gündü bu? Herkesin değil, ama «senin» kaybedecek şeylerin olduğunu düşündüğün, olup bitenleri bir alınyazısı gibi karşılamaya hazırlandığın gün mü? Yoksa biraz daha önceye mi gidelim? Belki de tam kıyıda durmanın daha akıllıca olduğunu akıl ettiğin gün. Değişen duruma göre çitin iki yanına da kolayca geçebilecek bir noktada bulunmak.

Şimdi tıpkı tavuk - yumurta örneği, senin tarihini düşündüğümde, bir türlü yanıtlayamadığım iç içe iki soru var: Ellerinin de ayakların gibi kıllı ve sinirli pençelere dönüştüğünü gördükten sonra mı rahatlayıp «bakın artık evcil ve zararsızım» dedin, yoksa bu

ikinci değişiklik, sen böyle dediğin için mi başladı? Her neyse, zaten ikisi de aynı kapıya çıkar. Kendi küçük ve dar dünyanın sorunlarıyla o derece yüklüydü ki kafan, bunları uzun boylu düşünecek zamanın bile yoktu. Ayrıca değişikliği yavaş yavaş benimsemeye de başlamıştın.

Mevsimler göz açıp kapayıncaya kadar geçiyordu. Bir gün uzaklardan yağmur ve kar kokuları geldi burnuna. Eskisine göre nedense daha iyi koku alıyordun. Neredeyse bir ikinci karakterin olan güvensizlik, hafifçe kıpırdadı içinde. Mevsimlerin ötesine geçenler vardı ama sen onlardan değildin. Ayrıca, korunması gerekli, değerli bir varlıktın. Bir ses, «gel buraya» dedi, «gir içeriye». İşte bir soru daha: Kendi içinden mi geldi bu ses, yoksa yukardan, göklerden mi? Döndün. Arkanda, tam da senin için hazırlanmışa benzeyen bir çatı. Bir ev değildi bu. Daha çok bir kulübecik. Ama seni fırtınalardan koruyabilirdi.

Yüzündeki değişikliği ne zaman fark ettin diye soracaktım, vazgeçtim. Çünkü bilirim, yüzümüzü görmek için eğildiğimiz her aynanın arkasında bir sır vardır. İstersen burada sana bir öykü anlatayım. Bir köpekle bir çocuğun öyküsünü: Yağmurlardan sonra bir ikindi vakti, bir köpek geçmişin aynasına bakıyormuş. Orada, burnunu cama dayamış bir çocuk görmüş. Ve çocuğun içinde, durmadan büyüyen, çiçek açan bir şeftali ağacı. «Eğer bu bir düş değilse» demiş köpek,

«seninle bir yerlerden tanışıyoruz...» Gülmüş çocuk. «Hayır» demiş, «yüzü seninkine benzeyen bir arkadaşım yok benim...»

Öyle sanıyorum ki o çocuk sendin. Ama artık bir düş bile değil senin için.

Hazirandı. Ve tarlalarda başaklarla karışık bir gelincik denizi, geçip giden çocuklardan. İkimiz de biliyoruz, o gün fark ettin arada çit değil, dipsiz bir uçurum bulunduğunu. Özgür bir insanla bir köpeği ayıran. Bu uzun evrimi yeniden ve sıçrayarak aşacak gücün yoktu. Kulübenin önünde ayaklarını toprağa dayamış, kulaklarını dikmiş, sahibinin sana verdiği cızırtılı plaktan durmadan tekrarlanan şarkıyı dinliyordun. Nerdeyse ezberlemiştin ve plağın takılışı seni rahatsız etmiyordu. Görünüşte her şey normaldi.

Ve ben sana bu soruları hiç sormazdım, durduğun yerde Gregor Samsa'yı düşünmeseydin.

15 Ekim'83

Sen oradaki günlük yaşamını, ayrıntılarıyla bana yazıyorsun ya, benimkinin de pek farkı yok galiba. Bak, istersen bugünü anlatayım. Son günlerde sabahları adamakıllı geç uyanıyordum. Bu sabah nedense çok erken açtım gözlerimi. Büyük bir avluyu andıran arkadaki parkın bir köşesinden horoz sesleri geliyordu. Balkondaki saksılarda biberler, karanfiller, ortancalar dün su vermeyi unuttuğum halde dipdiriydiler. Odalarda dolanıp duruyordum. Elimde keten gömlek, ağzımda sigara. Birden bir ses duydum kendi içimden. Eski bir tekerleme. Ya çocukluğumdan ya da Melih Cevdet'in bir yazısından. «Onat ne arıyorsun Onat?» Cevap verdim: «İğne arıyorum iğne...» «İğneyi ne yapacaksın?» «Düğme dikeceğim sana ne?» Hay allah, üstelik de anama ait olan şu evde bir sürü iğne bulunması gerekmez mi? Yok. İlâç için tek iğne yok. Toplu iğneler var, çengelli iğneler var, hatta singer dikiş makinesinin iğnesi (yedek) bile var. Ama bildiğimiz dikiş iğnesi yok. Oysa bir an önce giyinip yazı ma-

kinesinin başına oturmam ve sana bu mektubu yazmam gerekli. Şaşkın, duruyorum. Sabah rüzgârının açık pencereden başlattığı aşırı cereyanlar masanın üstündeki dağınık kâğıtları uçuruyor. Balkona çıkıp çiçekleri suladım. Öten horozu görmeye çalıştım. Görünmüyor. İçimdeki ses kıkırdadı: «Sen iğne aramıyorsun...» Kızdım. «Ya ne arıyorum ib..?» «Kendine sor, kendine...» Gömlek omzumda, bir kahve yapıp içtim. Orayı burayı karıştırırken kocaman bir çuvaldız buldum. Çuvaldızla düğme dikilir mi? Neyse. Bu defa da düğme yok. Babamın savcılık yıllarından kalma hapisane kutularını, anamın çeyiz sandığının içindeki küçük sandığın içindeki büyük kutunun içindeki küçük ceviz kutuyu, çekmeceleri, dolapları karıştırdım. Yok düğme. Ses: «Ne arıyorsun gene?» «Düğme arıyorum düğme». Kıkırdadı ses: «Öbür gömleğinden söksene!» Doğru. Söktüm öbür gömleğimden. Ama gene bir şey eksik. İplik? Çay? Gazete? Kuş sesi? Karanfil kokusu? Okuyacak bir kitap? Yürek soğutacak bir dilim karpuz? Ne? Bir sigara daha yaktım. Soktum çuvaldızı hırsla düğmenin deliğine. Girmez. Bir daha. İmkânsız. Sonunda düğme kırıldı. Öylece duruyordum, pencerenin önünde. Birden öfkelendim. Düğmeleri sökük gömleği olduğu gibi sırtıma geçirip masaya oturdum.

Peki, şimdi ne yazacağım? Düşündüm. Ama aklıma gelen şeyleri hemen kovuyorum. Düğmeyi çuvaldızla zorlar gibi yazı yazılır mı?

Kalktım... Kapının dışında erkenden bırakılmış gazete... Alıp oturdum yeniden masanın başına. Büyüklerimizin söyledikleri, sonra birkaç turgut haberi, sonra sosyete mosyete. Yırtacak gibi çeviriyorum sayfaları. Ses önce biraz çekingen, zihnimin kapısını tıkırdattı, sonra konuştu: «Ne arıyorsun gazetede?» «Okuyacak bir şey arıyorum sana ne?» Satırların önce başlıklarını, sonra kendilerini, sonra da aralarını okumaya çalıştım. I.. ıh. Olmuyor. Eksik olan bir şey var, ama ne? Dışardan, hoparlörlü soğancının kamyoneti geçti. Soğaaaan! diye bağıran sıtma görmemiş bir sesten sonra İbo'nun acı biber gibi bir arabeski. Ara nağme. Kalkıp pencereyi kapadım. Yeniden masanın başma oturdum. Sakinleşmeye çalıştım. «Ne armağan edilsin isterdin şimdi kendine?» Bu kez biraz sevecendi ses. Kışkırtıcı değildi. «Bilmem» dedim, «Belki bir müzik ya da ona benzer bir şey işte...» «Radyonun düğmesini çevirsene». Açtım. Tam haber saati. Ve gazeteden daha farklı bir şey yok. Kapadım.

En iyisi arkadaşıma telefon etmek. Konuşma garip bir boşlukta başladı sanki. «N'aber?» «İşte, bildiğin gibi. Senden?» «Benden de öyle. İşte.» Böyle bir konuşma yürür mü? Sesler o boşlukta kayboldu. Kendimi toparlayıp düşünmeye çalıştım. İlk bakışta her şey eskisi gibi. Hava fena değil. Çocuklar okula gidiyor. Gençler sevişiyor. Kadınlar doğuruyor. Marangoz ustaları ve fabrikalar çalışıyor. Yaşlılar birer ikişer ölüyor. Bit-

kiler gene aynı mevsimlerde yaprak ya da tohum döküyor. Yaşam sürüp gidiyor. Ama eksik olan bir şey var. Ne?

Ta derinden gelen sesi dinledim. «Onat» dedi, «Ben biliyorum, aradığın ne iğne, ne düğme, ne de gazete...» Sanki yeni bir şey söylüyormuş gibi. Artık bu sese kulak kabartmamaya karar verdim. Mektubu da hemen yazmaya. Masanın üstünde bir tek kitap duruyordu. Eluard'ın şiirleri. Bir an elim gitti. İlk sayfayı açtım. Sonra kararımı bozmamak için makinenin başına geçtim. Ses yine derinden tekrarladı: «Ben biliyorum, aradığın ne...» Öfke burnuma çıktı. Dedim ki, «Neyse ne. Bütün bu olup bitenlerden ben mi sorumluyum be?»

Mektubu yazdım. Başına da Eluard'ın kitabındaki ilk şiirin başlığını koydum. Hiçbir ilgisi bulunmadığı halde.

15 Aralık '83

«.....
İçerde gülü bahçeyi
düşünmek fena
dağları deryaları
düşünmek iyi».

diyor ya Nazım; ben, sana bu mektubu yazarken, bir gülü, bir bahçeyi düşünür gibi bir kadının yüzünü düşünüyorum. Dostça, kardeşçe.

İnce, bakımlı, gözleri kısık ve sevecen bir kadın yüzü bu. Saatlerdir bir yolun kıyısında, akıp giden arabalara bakıyor. Aylardan beri, haftanın belirli bir gününde, sabah erkenden yola çıkıyor. «Kaçırırsam» kaygısıyla telaşlı, «biri bir şey sorar mı» korkusuyla ürkek, duruyor yolun kıyısında. Giysilerinde göze çarpacak küçük bir şey bulunmasına dikkat ediyor. Parlak renkli bir atkı, bir fular... Yolun belli bir noktasından pek uzaklaşmıyor. Uzun ve yalnız saatlerin, aylardır süren bir deneyin sonucunda ince ince hesaplanarak bu-

lunmuş bir nokta bu. Hem çok dikkat çekmeyecek, hem görülebilecek, hem de gelen arabaları iyi görebilecek.

Başka bir şansı yok. Birinci dereceden akraban olmadığına göre. Ona bırakılan tek şansı en etkili biçimde kullanmayı düşünüyor. Sen, kapalı cezaevi arabasında duruşma için geçerken bir kez el sallayıp gülümseyecek sana. Bütün istediği bu. Üstelik seni göremeyecek bile. Yalnızca bilecek. Orada sen varsın ve onunla selamlaşıyorsun.

Bu soğuk kış gününde, asfalta ağır ağır kök salan bir gül gibi, orada, yolun kıyısında duruyor bir kadın.

Sonra bir başka kadının yüzünü düşünüyorum. Pencerenin önünde, elindeki kitabın sayfalarını dalgın, karıştıran bir kadın. Dışarıda günlerdir bitip tükenmeyen bir ince yağmur. Başını kaldırıyor. Karşısında gülen küçük kız çocuğuna bakıyor. O bakarken geçip gidiyor yıllar. Çocuk büyüyüp bir genç kız oluyor birden. «Yüzüm değişmemeli» diye düşünüyor kadın. Çünkü senin yüzün hiç değişmiyor onun için. Kiralar değişiyor, okul masrafları, dostlar, nizamiye kapıları, mevsimler değişiyor. Nöbetçiler değişiyor, yasalar, giysiler, gazete sayfaları, her şey değişiyor Değişmeyen bir tek şey var onun için: Senin yüzün.

Yüzünün gülünü, senin ağacının sağlam gövdesine dayayarak, bitmez tükenmez bir yağmura karşı direniyor.

Senin ananın yüzünü düşünürken bile neden gözlerimin önüne kendi anamın yüzü geliyor bilemiyorum. Bütün analar birbirine benzer de ondan sanırım. Üstelik kerpiç bir evin avlusunda, tüten bir ocağın önünde dumandan mı bilinmez, gözleri yaş içinde. Bir tülbentle siliyor gözlerini. Çorbayı kaynatmaya devam ediyor. Kapkara, dumanlar çıkaran ve sonu gelmez bir tren gibi gelecek olan geceyi bekliyor, seni düşünmek için. Erkeklerin, çocukların, ağaçların ve hayvanların uyumasını; her şeye rağmen sürüp giden yaşamın, onun yıllardır pişirdiği ekmekle doyup sakinleşmesini bekliyor. Sonra kırık bir dalı onarır gibi hünerli elleriyle, seninle kırılan kendi kolunu onarmaya çalışacak. Sabırlı, cesur bir kadın yüzü.

Öylesine yediveren bir güldür ki o, dallarını kırıp bozguna çeviren nice fırtınalardan sonra da ayakta kalmasını bilmiştir. Gerektiğinde bir başına.

Bilemezsin, ne kadar çok kadın yüzü var şimdi gözlerimin önünde. Kapılarda bekleyen, haber, hüküm, mektup, infaz, salıverme, iki çift söz, umut, ay, yıl bekleyen kadınlar. Sırtlarında heybeleriyle yorgun kadınlar, seni görünce yüzleri kızaran, içleri titreyen genç kadınlar, kentlerin ormanında, avukatların peşinde ordan oraya koşuşturan, kaybolmamaya çalışan kadınlar, son bir umutla olmayacak kapılara başlarını vurup çare arayan kadınlar, yüzleri acıdan bir çakmak-

taşına dönmüş kadınlar, sevgilin, kızın, eşin, kardeşin olan kadınlar.

Unutma, bir gün, şimdi benim yaptığım gibi, görüş yerine uzaktan şöyle bir bak: Orası bir gül bahçesidir.

Şimdi kış. Pek yaprak görünmüyor dallarda. Ama hep biliyoruz. Bahar mutlaka gelecek. Ve hep birlikte duyacağız yapraklı dalların sesini. İstersen nice zamandan beri yaptığımız gibi, Nazım'la başladığımızı, onunla bitirelim:

«...
İçerde bir tarafınla
yapyalnız kalabilirsin
kuyunun dibindeki taş gibi
fakat öbür tarafın
öylesine karışmalı ki
dünyanın kalabalığına
sen ürpermelisin içerde
dışarda kırk günlük
yerde yaprak kıpırdasa...»

15 Şurat '84

Karmakarışık ve kışa benzemez havalar yüzünden hastalanıp düşlerle dolu geceler geçirirken o tuhaf ayak seslerini duymasaydım bu mektubu da belki gene Hüseyin'e yazacaktım. Ama sabaha karşı, duvarın öbür yanında bir yürek atışı gibi düzenli aralıklarla yansıyan adımları işitince kalkıp Camus-Koestler'in *İdam* kitabını buldum. Hani sen dışardayken, hep ikinci baskısını yapmayı düşündüğümüz kitabı. Mektubu da sana yazmaya karar verdim.

Sen o zamanlar Sinematek'te üye miydin? Geçenlerde olağanüstü Mephisto'sunu izlediğim İstvan Szabo' nun diploma filmini gösterdiğimiz günlerde? Adı *Bir Tema Üstüne Çeşitlemeler*'di. İlk bölümünü hiç unutamıyorum. Belgeseldi ve İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru cepheye gönderilen 13-15 yaşındaki çocukları gösteriyordu. Kuzey Avrupa'nın gümüş yapraklı kavakları yanıyor, tankların altında eziliyordu. Ve o yapraklar gibi gülümseyerek savrulan, yanan çocuk yüzleri. Ama filmin en vurucu yanı bu görüntü-

ler değildi. Üstüne düşen müzikti ölen çocukların. Yanlış hatırlamıyorsam Mozart'ın «Divertimento»su. Hastalanmadan önce Mozart'ın yaşamıyla ilgili bir kitap okuyordum. Bu yüzden geceleri hafif bir grip ateşiyle derinleşen düşlerim müzikal bir fanteziye dönüştü. Gözlerimi kapar kapamaz kendimi 1760'larda Stuttgart yakınlarında bir banda buldum. Kapıda huysuz atları kişneyen posta arabaları, parlak üniformalı hassa askerleri ve sabaha karşı hanın odalarından birinde, klavsen ve kemanla insanın içini sızlatacak kadar güzel bir müzik yapan iki çocuk. 9 yaşındaki Wolfgang ile on üç yaşındaki ablası Nannerl. Açık pencereden rüzgâr ıhlamur kokuları getiriyordu ve alacakaranlık bahçenin tüm kuşları susmuştu. Yaşam sevinciyle dolu notalar yanan alnımdan serin sular gibi geçiyordu. Wolfgang Amadeus Mozart'ın üstün yetenekli bir çocuk olarak dolaştığı kentlerin nerdeyse tümünü biliyorum diye düşünüyordum. Sen de çoğunu bilirsin. Viyana, Venedik, Frankfurt, Paris, Milano. Bu uçarı düşlerde gördüğüm kentler, Rönesans resimleri, kitaplar, parlak klavsen telleri, gülen çocuklar birbirine sarılarak mutlulukla doldurdu içimi.

O tuhaf sesle uyandım. Kendi yüreğimin vuruşu muydu yoksa biri mi dokunmuştu duvara? Kestiremedim. Henüz geceydi ve gerçek, bir karabasanın balyozu gibi indi üstüme. İşte çamurlu, kanlı, haskılı, umutsuz gerçek yeryüzü. Karanlıkta çarpıp tuzla buz ettiğimiz

bir ayna gibi karmakarışık görüntüler sunan pencere. Odanın ortasında kafası kesilmiş bir horoz gibi dolanıp duran ben. Öfke ve umutsuzlukla yatağa oturup çevreyi dinledim. Müzik sürüyordu. Çamurlu ve sis içindeki sokakların eksilmeyen kalabalığı üstünden geçiyordu müzik. Yoksul gecekonduların, pisliğini saklamayan hastanelerin, dayanılmaz kokularını saray soyluları gibi parfümler ardına saklayan ışıklı otellerin, eğlence yerlerinin, satılan insanların, yapıların, kentlerin, ülkelerin üstünden geçiyordu. Domuzlar gibi hiçbir şeye aldırmaksızın durmadan tıkınıyordu birileri. Müzik onlara dokunmadan geçiyordu. Kasaları dolduran paraların uçlarını bile kaldırmadan. Ama az beslenmiş küçük çocukların, yenilmiş özgürlük savaşçılarının göz kapaklarını okşayarak.

İşte o anda hatırladım Szabo'nun o küçük belgeselini. İşte o filmdeki gibi gene yeryüzünde yaşamla ölüm, baskıyla özgürlük, sevgiyle kin, savaşla barış iç içeydi. İçimi öfke ve acıyla dolduran da yalnızca kötülükler değil. Yeryüzünden hiç eksilmeyen bu yaşamla dolu güzelliğin, bu müziğin varlığıydı vurucu olan. Bir an, onu duymamaya çalıştım. Çokları gibi, olup bitenlere alışkın, hatta onaylayıcı gözlerle bakmaya. Başaramadım.

Çünkü şimdi en zorlu yerlerden geçiyordu müzik. İşkence evlerinin, tutukevlerinin üstünden. Ve yaşam

oralarda da inanılmaz bir dirençle sürüyordu. Onur ve umutla.

Sonra, beton bir hücrenin üstüne geldi ve sustu.

Duvarın öbür yanında, bir yürek atışı gibi düzenli aralıklarla vuran ayak sesleri o anda yeniden başladı. Uzun süre kulak kabartarak, ne olduğunu anlamaya çalıştım. Uykusuz ve sinirli bir memur? Aşk acıları çeken bir delikanlı? Mutsuz bir genç kadın? Borçlarını ödeyemeyen bir tacir? Kim? Bulamadım. Ter içindeydim. Müzik susmuştu ve ne yapacağımı bilemiyordum. Kalktım. Kitaplıktan senin kitabı aldım. Albert Camus - Arthur Koestler: *İdam*. Akla ve yaşama yakın sesler, düşünceler duyabilmek için tarihin kanlı karanlıklarına daldım. Bu kitap şu günlerde mutlaka yeniden basılmalı diye düşünüyordum.

Elbette benim gibi, şu kentte hiç kimse, yatak odasının duvarının bir idam hükümlüsünün hücresine bitişik olduğunu düşünemezdi. Hangimizin aklına geliyor onlarla böylesine yanyana yaşamakta olduğumuz? Üstelik sayıları hiç de az olmadığı halde. Duvardan yansıyan seslerin, benim yüreğime değil, genç bir idam hükümlüsünün adımlarına ait olduğunu anladığımda vakit sabaha karşıydı. Beton ve daracık hücreyi, duvar sanki saydammış gibi, oldukça açık gördüm. Genç bir adam, bitmez tükenmez bir alacakaranlıkta, iki metreye iki metrelik döşemeyi düzenli aralıklarla

adımlıyordu. Hiçbir müzik geçmiyordu üstünden. Çünkü burada yalnızca ölüm vardı. Sonra, ona bitişik başka hücreler gördüm. Yüzlerce. Başka gençler.

En yakınımdaki yüze dehşet içinde bakıyordum. Yüreğim, onun ayak seslerini bastıracak kadar hızla atıyordu. Ne yapmalı? Mutlaka bir yol bulunmalı bu sessiz betonlarda yaşamın güzelim sesini yeniden duyabilmek için.

Duvar yeniden ses ve görüntü geçirmez soğukluğuna dönerken, o gencecik yüzün bir an gülümser gibi olduğunu gördüm. Şimdi aradan iki gece daha geçti. Gribi atlattım. Artık sürekli Mozart müziği duymuyorum. Ama arada sırada kulağımı duvara dayıyorum. Bir annenin karnını dinler gibi. Yaşamın sesini mutlaka duymak için.

«BALYOZ» VE «ÖZGÜRLÜK»

15 Ocak '83

Baharı simgeleyen kuşlar gibiydiniz. Her türden, her cinsten. Yoksul ve kerpiç köy evlerinin kırlangıçları da vardı aranızda, kentlerin yeniyetme horozları da. Bozkır turnaları, dağların kartalları, şahinleri, sokakların gösterişsiz serçeleri, açık deniz martıları. Sanki aynı nisan mayıs güneşlerinin aydınlığı ile ışırdı yüzünüz. Bu yüzden birbirinize benzerdiniz gene de. Gözlerinizdeki şaşkınlık, merak ve umuttan tanırdık sizleri. Bir de aranızdaki sınıf farklarını silen giysilerinizden. Kız erkek, kadife pantolonlar, kotlar giyerdiniz. Ayaklarınızda hem ucuz hem pratik botlar, lastik ayakkaplar. Bir kazak, bir mont ya da bir parka gecenin ayazında sizi sıcak tutardı. Büyük kentlerin sokaklarını doldururdunuz. Günün tuhaf saatlerinde. Sabahları ortalık henüz alacakaranlıkken, ya da geç vakit, geceyarıları. Ellerinizde kitaplar, çantalar, banliyö istasyonlarına çıkan dar yollardan, otobüs duraklarından tartışarak geçerdiniz. Durmadan tartışırdınız. Kaldığınız evler ve yurtlar, okullarınız, gittiğiniz kan-

tinler ve lokaller, yaşadığınız kent, ülke ve yeryüzü sanki büyük bir forumdu. Durmadan yer değiştirirdiniz. Bilinmez bir içgüdüyle ağaç dallarında sürekli yer değiştiren sakalar gibi. Yeryüzünü de aynı hızla değiştirmek isterdiniz. Kolları ve paçaları tarazlanmış, hızlı boy attığınız için kısalmış giysilerinizin ceplerinde pek para bulunmazdı ama gene de kitaplar satılır, tiyatrolar, sinemalar dolardı.

Sinemayla ilginizi, Sinematek'teki, sinema kulüplerindeki tartışmalardan bilirim. Biz, sinema yazarları, yönetmenler, senaristler biraz kızardık size. Tatlı tatlı giden konuşmaların bir yerinde, salonun bir köşesinden parmak kaldırır, utangaç ama cesur ve tok bir sesle karşı çıkardınız: «Çözüm nerede?» diye sorardınız çoğu kez. «Bir gerçeği saptamakla yetinecek miyiz?» Toplumsal yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi sinemada da ince denge ve kâr hesaplarına, biçim oyunlarına, kariyer kaygılarına aklınız ermezdi. Bu yüzden her yerde yadırganırdınız. Sorularınızın pervasızlığı, bizdeki sadist duyguları kamçılardı. Susturmak isterdik nice hoşgörülü olursak olalım. Çünkü her yerde, her türlü rahatlığı bozuyordunuz. Hele bu yüzlerce yıllık otokrat, rahatına düşkün ve sert toplumda. Bir de aceleciydiniz.

Bir şenlikte gösterdiğimiz «Balyoz» adlı kısa Yugoslav filmini hatırlıyor musunuz? Hani bir «civciv fabrikası»nı anlatan?

«Çağdaş» (!) yöntemlerle her gün binlerce civciv üreten bir işletmeyi gösterir bize film. Üzerinden binlerce civcivin geçtiği geniş bir bant'ın iki yanında «kapo»ları andıran seçici kadınlar durur ve «sağlam» civcivleri ayırırlar. «Bozuk», sakat ve ölü civcivler bantta bırakılır ve az ilerde yumurta kabuklarıyla karışık olarak bir büyük varile dökülürler. Bantın üzerinde sapsarı, birer küçük ışık yumağı gibi yavrular, yaşamak için titreyerek seçilmeyi beklerler. Birden bir kara civciv görünür aralarında. Sapasağlamdır ama «kurala uygun değil». Acımasız bir el iterek bant üzerinde bırakır onu. Yürüyen bant, civcivi uçuruma götürmektedir. Geriye doğru hızla koşar civciv. Kurtulmak için. Eller yeniden iter onu. «Sen kuralları bozuyorsun. Git...» Bu umutsuz çaba, küçük civciv yumurta kabukları ile birlikte varile düşünceye kadar sürer. Sonra üstüne, düzenli aralıklarla işleyen bir balyoz iner. Varilde çok yer kaplamasın diye.

Filmin sonu umutsuz değil. Avluda, arabalara yüklenmek için bekletilen varillerden birinde kimsenin farketmediği bir kıpırtı. Kara civciv, yumurta kabuklarının arasından başını çıkarır. Atlar varilden ve güneşe uzanan aydınlık bir yolda koşmaya başlar. Düş mü gerçek mi, kim bilir?

Filmin yönetmeni A. İliç'le tanışmak, dost olmak fırsatını buldum. Sakin, ağırbaşlı, orta yaşlı bir sanatçıydı. İlk sorum şu oldu: «Kara civcivin, bant üze-

rinde itilerek bırakılınca, geriye doğru koşup kurtulmaya çalışmasını nasıl sağladınız?» Gülerek yüzüme baktı: «Civcivler de sıcaklığa ve sevgiye doğru koşarlar» dedi. «Kara civciv bantın üstüne gelince, filmde göstermediğimiz kısa bir sürede, seçici kadınlardan biri onu sıcak avucunda bir an tutarak okşadı. Sonra onu bıraktığında, hatta eliyle ittiğinde, gene de koşup durdu bu dost sandığı sıcaklığa civciv. Civcivi aldatmak zorunda kaldığımız için üzüntü duyuyorum. Ama ne yapalım seyirciye istediğimiz mesajı vermek için hile yapmak zorundaydık. Ayrıca küçükler ne kadar kolay aldanıyorlar...»

Yönetmen A. İliç'le, Sıraselviler'de bir lokantada uzun uzun konuştuk o akşam. Bizim «kelaynak kuşları» ile de ilgilendi. Çünkü kuşlar, uzmanlık alanıydı onun. Söyleşirken birden yıllar önceye gitti kafamdaki çağrışımlar. Krakow Kısa Film Şenliği'nde gene kuşlarla ilgili bir belgesel seyretmiştim. Bir korulukta, tirolien şapkalı, buz suratlı bir avcı, bir teknisyenin titizliği ile sakalara, isketelere tuzak kuruyor, küçük kuşları yakalayarak büyük bir kafese kapatıyordu. Film, yakalanan kuşlardan birinin kafes içindeki gerçek öyküsüydü. Acaba Bay İliç, «Özgürlük» adını taşıyan bu belgeseli görmüş müydü? Yönetmen gene gülümsedi. «O filmi ben yaptım» dedi.

Neyse, niyetim sizlere filmler anlatmak değildi. Sokaklarda, arabalarda, gece kulüplerinde ve diskotek

kapılarında, lüks semtlerin sinemalarında giysileri, tavırları, gülüşleri sizlere benzemeyen bir sürü genç insanla karşılaşıyorum. Özellikle benim sık sık gittiğim sinemalarda. Ama sizleri göremiyorum. Filmleri ve yeryüzünü doğru dürüst tartıştığımız yok. Ne oldu size? Nerdesiniz?.

KARA ADA* GECESİ

15 Eylül '83

Cova Körfezi'nde, ıssız bir koyda, sabaha karşı ve açık gözlerle başlayan karanlık bir düş gördüm. Senin yüzünle başlayan bir düş. Kendi işkenceni çizdiğin bir Maltepe kâğıdına saçlarının tütününü sarmış, adeta boğularak derin nefesler çekiyordum. Zorlu bir geceydi. Med zamanının yakamozlu suları ayışığı ile birlikte çekilmiş, yerinde, can çekişen bir hayvanın ıslak derisi gibi usul usul seğiren bir yeryüzü kalmıştı. İşte bütün karanlık günleriyle eylül. Gökyüzü yıldızsızdı. Venüs, turistik bir motelde boynu altın zincirli dostunun koynunda uyuyor olmalıydı. Dağ keçilerini güden inatçı birinin çok zamanlar önce yaktığı ilk ateş (Prometheus'u senden iyi kim hatırlayabilir?) olan Çobanyıldızı bile yoktu. Yapayalnızdım.

Ahşap ve durgun bir gemi aslanının yelesine yaslanıp gözlüklerimi takarak düş'ün kıyılarını görmeye çalış-

* KARA ADA (ISLA NEGRA) — Neruda'nın Şili'de evinin bulunduğu yer.

tım. İşte oradaydılar. «*Kırılmış ince ayak bilekleri, omuzlarında soluk örtüleriyle yaslı analar.*» Ölmüş ve ölecek oğullarını, kocalarını bekleyen kadınlar. Bir kıyıyı boydan boya dolduruyorlardı. Saydamdılar, «denizde gemiler gibi». Ve aralarında kanatları kırılmış bir melek. Bir çığlık gibi sessizdiler. Kumlara ellerindeki değneklerle çizdikleri biçimleri göremiyordum. Üstelik o izleri silecek bir deniz yoktu.

Sonra öbürlerini gördüm. Gecekondu evlerini, soğuk evleri, pencerelerinden kemikler atılan hastaneleri, sirke kokularından geçilmeyen kundura mağazalarını, irinli yaralar gibi açılan sokakları. Ellerinde yüzyılların tuncuyla yapılmış kocaman anahtarlar, ekmeğin kapısını açmaya giden ince boyunlu titreyen çocukları gördüm. Köylüler bulutların ağır ve killi toprağını başaksız bir nadasa hazırlıyorlardı. Sonra sırtlanları gördüm. Aslanların ölü diliyle konuşuyorlardı ve önlerinde teni çürümüş sözcüklerin kemiklerinden bir yığın. Bir ayna, ufkun önünde, çömelmiş kocaman bir kızı yansıtıyordu. Boşalan, hiç durmadan boşalan pisliği örtmek için dönüyordu beyaz kâğıt topları. Bir ses usulca fısıldadı kulağıma: «*Acılardan daha büyük bir yer yoktur. Bir tek evren var, o da kanayan bir evren...*»

Gene de her şey sessizdi. Kül yağıyordu Kara Ada kıyılarına. Unutuşun külleri. Ölü toprağı. Kadınların eskiden leylak kokan evlerine, bir evden bir eve çe-

kilmiş iplere asılı çamaşırların bayraklarına, buğusu hâlâ tüten barış ekmeğine, haziran güneşinin çiçekler yığdığı balkonlara, «öpüşlerle derinleşen» gölgeli odalara, bütün güzel çocukların anası olan özgürlüğün saçlarına, sararmış bildiri kuşlarının kanatlarına, toprağa, denize ve gökyüzüne. Nasıl bir sessizlikti bu kardeşler? Niçin başını kaldıran kimse yok unutuşa? *Niçin bu kadar ölü var? Niçin bu kadar çok deniz setleri? Ve niçin bu kadar çok unutmak istediğimiz şey var?*

Karanlık bir umutsuzluğun tortusu, sık sık deri değiştiren bir yılan gibi, bütün bir gece boyu yüreğime çöreklenmeye çalıştı. Aynı anda hem üşüyerek, hem terleyerek açtım gözlerimi. Düşle gerçeğin kıyısında, «*terk edilmiş bir sabah iskelesi*»ydim. Ve yola çıkma saati olmalı, ama nereye? Buğular içindeydim. Kızgın taşlarıma değdikçe ağır ağır sise dönüşen gözyaşlarının çiğleriyle örtülü yüzüm. Deniz gövdemi yalıyordu ve ortalıkta kimse yok. Gene yapayalnızım.

«Caramba!» dedi birden dost ve umutlu bir ses, «*İlk bahar gözyaşlarına aldırmaz...*» Baktım, oydu: Baskı'nın, zulmün Kara Ada'sının; yeryüzünün aydınlık şairi. Pablo Neruda. Üstünde açık sarı bir giysi vardı. Bir Budist giysisi, Batavya'dan. Yüzünde, gülümseyen gözlerinin kıyısında Tim'in ince çizgileri. «*Yıllar önce sordum bu umutsuzluk sorularını*» dedi. «*Nereye gitmeliydim? Geriye, yalnızlığıma mı dönmeliy-*

dim? Nerede olmalıydım? Susmalı mıydım, yoksa titremeli mi? En yakınımda duran, en önemli, en büyük ve en hesapta olmayan şeyin yolumu aydınlattığını göremiyordum. Her şeyi düşünmüştüm ama insanı unutmuştum. Yürek acılarını biliyordum, kentleri, fabrikaları. Ama oradaki insanları bilmiyordum. Sonra herkesin yolu benim de yolum oldu. Yalnızlığın güneyinden kuzeyine göç ettim. Yaşayan insanların arasına, benim alçakgönüllü şiirimi kendilerine kılıç yapacak, acılarının teri için bir mendil gibi kullanabilecek insanların yanına gittim. Bak... Şimdi mekân büyük, derin ve kalıcıdır. Ayaklarımız yeryüzüne basıyor. Bu kalıcı topraklarda yürüyeceğiz. Biz giz'i aramıyoruz, çünkü giz'in kendisiyiz biz...» Bedeninin yapısı ile dikkati çekiyordu. «Düşünceli bir Endülüslü ile mağrur bir Araukanya'lıyı birleştiren bir yapı. Davranışları rahattı. Sesi yumuşak...» Sözleriyle acıların okyanusunu yatıştırmak ister gibiydi.

Hırçın bir sesle karşılık verdim: «Ama görüyorsun yeryüzünü, sessizliği, yalnızlığı, umutsuzluğu, ölümleri, baskıları. Görüyorsun şu üzerine ölüm külleri yağan yaralı hayvan derisini.» Gülümsedi. «*Ben taşralıyım*» dedi, «*ve maddeciyim. Kasabalarda, köylerde okudum şiirlerimi. Alanlarda, opera binalarında, nerede olursa olsun. Patagonya'da koyun kırpıcılarına bile şiir okudum. Çünkü halkım ben, parmakla sayılmayan. Sesimde pırıl pırıl bir güç var. Karanlıkta boy atmaya*

sessizliği aşmaya yarayan. Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde...»

Okyanusların, buzlu And Dağlarının, el değmemiş ormanların ve tüm yeryüzünün büyük şairi, hepimizin dostu Pablo Neruda! Biliyoruz, senin yaşamın, tüm yaşamlardan oluşmuş bir yaşamdı. Bir şair yaşamı. Evrenin ışığı, okyanus ışığının tekliğine, bütünlüğüne varsın, ulaşsın diye ülkenin köklerinden bir yeryüzü ağacı yetiştirdin. Hepimizin sırtımızı ortak dayadığımız bir ağaç. «*Kimse ben Pedro'yum diyemezdi orada. Ne Roza vardı, ne de Maria. Kuma ve toza dönmüştük hepimiz. Ve birer yağmurduk yağmurun altında...*» Ama gel gör ki sokaklar gene kan. Bugün yeniden gör yeryüzünü. Kendi ülkene bak. Kara Ada' da yakılan evine, öldürülen çocuklara bak. Sessiz, ıssız ve şenliksiz ülkelere...

Cova Körfezi'nin karanlık düşünün sonunda, bir şair sesi, ıssız bir sabah iskelesine usulca «Dinle» dedi. «Tencere seslerini duyuyor musun? Bizimkilerin türküsüdür bu. Haksızlığa, baskıya, işkenceye başkaldıranların. Bizim kıtamızın adı umuttur...»

Gözlerimi uyanıklığa açtım. Bu kez gerçekten sabah oluyordu. Doğu'da senin hünerli ellerinle getirip boyadığın ateş.

Ocak '84

Nedendir bilemem. Abdala mâlum olur. Günlerdir mektup bekliyordum birinizden. Karşılık almıyacağımı bildiğim sorular sormak değil, gerçek bir mektuba karşılık vermek istiyordum. Alçak sesle de konuşsan, karşında gerçek bir yüz gerekli. Bu yüzden pazar akşamı Zeynep'e telefon edip adıma geldiğini söylediği mektubu okumasını rica ettim. Darüşşafaka'lı İbrahim Altınsay'ın on yıl öncesinden seslenen yüzü gene güzel şeyler söylüyordu ama, ben, sizlerden biriyle konuşmak istiyordum. Bu sabah, yani pazartesi günü, karanlık bir güz haftasını başlatan kahvaltı masasında, bir kahve içmeye uğrayan kardeşim cebinden, senin, «görülmüştür» damgasını taşıyan mektubunu çıkarınca birden önsezilerin gerçekle sık sık buluştuğu çocukluk günlerine döndüm. Mektubun çivi yazılı ağır bir tablet gibi düştü masanın ortasına. İnce çay bardakları tuzla buz oldu. Zeytin acılaştı ve bal ağuya kesti. «Ağabey» diyordun, «sen bizi merak etme. Biz dayanırız. Bin yıldır dayanıyoruz, alışkınız.» Ate-

şin zulmünden, kapalı damların zindanından geçmiş tuğla tablet elimi yakıyordu. İşi falan boşverdim. Dedim ki kendi kendime, yolumu bağlayan tuz, ekmek ve kan olmasa, Kul Halil gibi, şimdi at sürüp bu ellerden gitmenin tam zamanıdır. Gidemedim elbet. Ama olduğum yerde de duramadım. Vurduk kardeşimle birlikte Karanfil Köy'ün karanlık vadilerine. Seninle birlikte geçirdiğimiz çocukluk günlerini andık. Hatırlarsın, Anteb'in yazı köylerinde sapsarı bir güzdü. Üçümüzün de ayaklarında altına otomobil lastiği dikilmiş postallar, altımızda eğersiz atlar. Yedi sekiz yaşlarındaydın. Benden de kardeşimden de küçük. Mintanın amerikan bezindendi, kafan üç numara traşlı. Ata bizden iyi binerdin. Bir sevinç rüzgârıyla geçerdik sürülerin düzlediği biçilmiş tarlalardan. İşte o güz, baban bizi Barak'ta, sınıra yakın bir köye götürmüştü, adını kardeşimle çıkaramadık. Şimdi bir yerlerde yargıç olan arkadaşımız M. Bozgeyik'in köyü. Orada karşılaştığımız garip çobanı da hatırladın mı? Hani geceleri tek göz kerpiç damında, gündüzleri dağlarda durmadan Dostoyevski'nin romanlarını okuyan çobanı? Bize, bir öğleden sonra, *Suç ve Ceza*'nın tümünü, bir Köroğlu hikâyesi gibi anlatmıştı.

«Gel şimdi haberi Raskóniko'dan verelim» diye bölüm başları açarak. Niyetim elbette Çetin Altan'ın kulaklarını çınlatmak, çobanlarımızın Dostoyevski'yi kırk yıldır okuduklarını söylemek değil. O çobanın o kitap-

ları nasıl elde ettiğini de şimdi hatırlamıyorum. Mektubundaki «merak etme, biz dayanırız» sözü çağrıştırdı Suç ve Ceza'yı. Ve özellikle Raskolnikov'un gördüğü o korkunç çocukluk düşünü. Hani arabaya koşulmuş o atla ilgili bölüm.

> «...*ama şimdi, tuhaf değil mi, bu kocaman arabaya, çelimsiz, demirkırı bir at koşulmuştu. Hani şu Raskolnikov'un bir çok defalar gördüğü, büyücek bir odun ya da saman yükü altında —hele araba çamurlara ya da araba tekerleklerinin açtığı yataklara gömüldüğü zaman— takatten kesilen, bundan ötürü insafsızca kamçıyla dövülen, hatta bazan pek gaddarca, yüzlerine gözlerine vurulan atlardan biri... Kalın enseli, havuç gibi kırmızı ve ablak yüzlü Mikolka:*
> — *Binin, hepiniz binin. diye bağırdı. Hepinizi götüreceğim. Dörtnala koşturacağım. Dörtnala koşacak! Binin arabaya diyorum size!* ..»

Ve sonra o yürek burkucu, isyan ettirici serüven başlar. Ellerinde kamçılar bulunan Mikolka ve arkadaşları ile çilekeş at arasında. Raskolnikov'un düşü, yüke, kamçılara, her türlü horlamaya dayanan atın, kanlar içinde yere düşüşüne kadar sürer.

Bir taşa oturduk kardeşimle. Karanfil Köy'ün altındaki derin yarıklardan yakın bir yağmurun sisleri altındaki Boğaz görünüyordu. Birer sigara yaktık. Dedim

ki «bilirim, dayanır onlar. Ölümüne dayanırlar. Ama ya bizler? Biz dayanabilecek miyiz? Onların yüzü bin yıllık Anadolu toprağı gibidir. Üstünden galipler, fatihler ve muzafferler geçmiştir. Gene de uzun ve donuk kış uykularından sonra en inanılmaz çiçeği verirler. Onlar, yolları kapalı dağ köylerinde, susuz ve çorak bozkırlarda, kentlerin kondu semtlerinde ve insan onuruna yakışmaz duvarların ardında yaşar, gene de yoksulluğa, acılara, horlanmalara ve insan onuruna yakışmaz daha nice kötülüklere dayanırlar. Peki, ya bütün bu olup bitenleri *Suç ve Ceza*'nın karabasanı gibi izleyen bizler?»

Sonra sana yazmak için oturdum ve senin daha nice insanımızla paylaştığın o olağanüstü yaşamın ayrıntılarını düşündüm. Bizi bir araya getiren seyrek, kısa ama yoğun ve heyecanlı günleri. Yıllar önce, Antep'te bir kalker göçüğünün kıyısında, taşları sararmış bir kahvenin asması altında konuştuklarımızı. Hatırlarsın, sonradan bilinmez ellerin öldürttüğü Reşit Güçkıran da oradaydı. Şimdi burada sayıp dökmem olanaksız tüm o anılar, altın parçaları gibi çınlıyor kulağımda. Ve işte, içinde masamın, kâğıtlarımın da bulunduğu kara bir posta treninde güzün karanlık tünelinden geçiyoruz. Sonra, belki de çok uzun sürecek karlı, soğuk bir kışa gireceğiz. Bir kış uykusuna. Öyleyse çok kişiyle birlikte şu soruyu sormanın tam zamanıdır: Dayanabilecek miyiz? Geleceğin, arkasını

görünmez bir elin sırladığı aynasında nasıl bir yüz göreceğiz? Gemisini kurtaran, köşeyi dönen, cebini dolduran, tuzunu kurutan, boyun eğen, satılmaya hazır bir yüz mü? Yoksa...

Sen ne dersin arkadaşım, bizler dayanabilecek miyiz «zamanın kamçısına, zorbanın kahrına, gururun çiğnenmesine, sevginin kepaze edilmesine, yasaların bunca yavaş, yüzsüzlüğün bunca çabuk yürümesine ve kötülere kul olmasına iyi insanın?» Ben değil, «Çağdaşımız Shakespeare» soruyor bunu yüzyıllar öncesinden.

Senin diyeceğin şeyi de şimdiden biliyorum: «Bunun cevabını verecek olan sen değil misin?» Haklısın, ve senin bu sorun, bizimle birlikte yaşayan herkesedir.

BİR UZUN ALACAKARANLIK

1 Mayıs '84

Bugün 8 nisan 1984. Gene bir pazar günü Dışarıda hava adamakıllı soğuk ve puslu. Nicedir gelmesini beklediğimiz bahar gene uzaklara gitti. Biz koştukça uzaklaşan ufuk çizgisi gibi. Havalar yöneticileri de gizli bir sevinçle yanıltmış olmalı. Yeniden yakıt almaya gerek görmemişler. İçerde de soğuk ve ürpertici bir sessizlik. Kazak ve paltoyla oturuyorum. Tuhaf bir hınçla bakıyorum masanın üstündeki kâğıtlara, kitaplara, plaklara, yazı makinesine. Bıktım sana mektuplar yazmaktan. Senin sahip olmak için çıldırdığın şeye sözde sahibim. Ama bıktım bu özgürlüğe sahip olmaktan. Yıllardır dolaşıp duruyorum bir uzun alacakaranlıkta. Ve hiç belli değil: Yorgun ve yenik bir günün akşamüstü mü bu, yoksa diri bir sabahın habercisi mi? Dolaşıp duruyorum ölü bir ozanla birlikte. «Walking Around». «*Yoruldum işte insan olmaktan*» diyor Neruda.

«Terzilere, sinemalara gidiyorum işte,
şaşkınım, kapalıyım, çuhadan bir kuğu gibi
sorular, küller denizinde salınıyorum...
Yoruldum ayaklarımdan işte,
tırnaklarımdan,
gölgemden, saçlarımdan,
yoruldum işte insan olmaktan.»

İşte iki yıldan fazla olmuş sana mektuplar yazmaya başlayalı. Ve son zamanlarda yazışmaz olduk. Bunu da yazmak istemiyorum. Diyor ki anam, «bak! Balkondaki sardunya tomurcuk vermiş. Yakında açar...» Bir arkadaşım da geçenlerde sokakta başı dimdik yürüyen bir adam görmüş. Biraz sisliymiş yüzü ama. Kim olduğunu tanıyamamış. Masadan kalkıp pencereye gidiyorum. Balkonun «dip kapalı»sında sardunya. Ne tomurcuk var ne bir şey. Sokakta, bir mersedesin içinde dimdik giden adamın yüzündeki sis açılıyor. Ve bir yüz çıkıyor altından. Bıyıklı, tombul, gözlüklü. Köşeyi dönüp kayboluyor.

Televizyonda John Ford'un bir filmini gösteriyorlar. «Baharda Hücum» diye çevirmişler başlığını. Oysa gerçek adı «Cheyenne Autumn». Kovuldukları yitik ülkeye dönerken ağır ağır tükenen Cheyenne'lerin uzun can çekişmesi. Ve insan haklarından söz ediyor Amerikalı senatör. Yenik insanların yüzlerine bakarken düşünüyorum. Ne kadar uzun sürdü bu! Çocuklar,

İngilizce sözleri heceliyorlar. Onların üstüne bir başka filmden, Wajda'nın *Danton*'undan bir çocuk yüzü biniyor zincirlemeyle. Ve heceliyor 1789 yılının alacakaranlığında: «İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi Madde 11. Düşünce ve kanıların başkalarına serbestçe aktarılması, insanın en değerli haklarındandır. Her yurttaş, serbestçe konuşabilir, yazabilir ve...» O çocuk büyüdü, kanlar, kıyımlar içinde yaşadı, öldü. Sonra daha kaç kuşak. Sen ve ben, daha milyonlarca çocukla birlikte yeryüzünde, 1948'de aynı sözleri heceliyorduk: «İnsan Hakları Evrensel Bildirisi Madde 19. Her bireyin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın bilgi ve düşünceleri her araçla aramak, elde etmek ve yaymak hakkını...» Peki bu hep böyle gidecek mi?

Az önce, mevsimin en iyi filmi konusunda yeni çıkacak bir sinema dergisinin açtığı soruşturmaya yanıt hazırladım. Senin göremediğin bir filme verdim oyumu. «Hal Ashby'nin filmi de çok iyiydi ama, Spottiswood' unki yalnızca sevinç verdi bana. Nikaragua halkının Somoza yönetimine karşı sürdürdüğü kavganın tüm kanlı görüntülerine karşın sevinç. Çünkü *Ateş Altında,* bir Magnum okulu fotoğrafçısının objektifinden ölümle yaşamın, alçaklıkla yiğitliğin, baskı ve zulümle özgürlüğün, kirli emperyalist çıkarlarla ulusal bağımsızlığın ve onurun kavgasını gösterirken, fil-

min her anında yaşam, güzelim bir çocuk yüzü gibi gülümsüyordu...» Böyle diyorum yazıda. Zafer günü, halkın gözlerindeki inanılmaz mutluluğu hatırlamaya çalışıyorum. Gülerek okuyorum Cardenal'in dizelerini: «...Roosevelt ne demişti Sumner Welles'e: / 'Somoza is a sonofabitch / but he's ours.' / Yabancıların uşağı / ve kendi halkının diktatörü / yabancıların başa geçirdiği / ve vazgeçemediği adam: / SOMOZA FOREVER...» Ama az sonra bir hüzünle sisleniyor sevincim. Masamın üstündeki gazetede, Şili'li diktatörün on bir yıldır asılı bulunduğu yerden indirilemiyen fotoğrafı. Niçin her şey bu kadar uzun sürüyor? Bir insan yaşamından her zaman daha uzun? Bir yanıt gibi geliyor sesi, bir başka ölü ozanın, Hümeyra'nın gülümseyen yüzünü taşıyan plaktan:

Diyelim ki hapisteyiz, yaşımız da elliye yakın
Daha da on sekiz sene olsun açılmasına demir kapının
Yine de dışarıyla birlikte yaşayacağız
İnsanları, hayvanları, kavgası ve rüzgârıyla
Yani duvarın arkasındaki dışarıyla
Yani nasıl ve nerde olursak olalım
Hiç ölünmeyecekmiş gibi yaşanacak...

Kalkıp kesiyorum şarkıyı:

Bugün 8 Nisan 1984. Uzun, alacakaranlık bir pazar günü. Bundan böyle sana mektup yazmayacağım. Gü-

neşli bir masada karşı karşıya konuşuncaya kadar. Bundan böyle «özgürlük» sözünü kullanmayacağım. Sen ve daha niceleri özgür oluncaya kadar. Mektup yazmaktan, kitap okumaktan, şarkı dinlemekten başka da yapılacak şeyler olmalı.

POST-SCRIPTUM

1 Haziran'84

Ne aptalım! Sana bu mektubu sağlığında neden yazmadım acaba? Belki de o doğulu «angutluğu» ile, dostça bir duyguyu belirtmeyi zayıflık saydığımızdan. Değeri ölçülemez bir borcu ödemek için yazmalıydım. Ama insancıl borçlarımızı ödemekte öylesine cimriyiz ki. Üstelik bu fırsat elime birkaç kez de geçti. Sen «içerdeyken» ya da «dışardayken». İki satır yazabilirdim, hem senin, benim yaşamımda oynadığın rolü sana anlatmak, hem de eski günleri, eski sevinçleri hatırlamak için. Olmadı işte.

Bu yüzden bu mektupta, senin sanatçı kişiliğinden, tiyatromuza katkılarından, güzel masallarından hiç söz etmeyeceğim. Bunların ne kadar önemli olduklarını biliyorum. Önemini, değerini bilenler elbette çıkacaktır. Ben, yalnızca insan olarak Vasıf'tan söz açmak istiyorum. Buna, hepimizin, her şeyden fazla ihtiyacı var.

Tuhaftır, o sabah, anam, durup dururken seni andı. Seni ve Meral'i. Oysa bir gün önce ölmüştün. Senin

için, ölümle yaşam arasındaki sınırı, o gizemli, belirlenmesi güç eşiği masalsı bir sıçrama ile aşmış olmalıyım. Bu yüzden, genellikle gitmediğim halde, senin için hazırlanan törene gittim. Ferit, ilk karşılaşmamızda doğruladı beni. Hava sıcaktı. Ama olağanüstü güzel. Bahar, yaz karışımı bir sarhoşlukla ağaçlar yemyeşildi. «Hava ne kadar güzel!» dedi Ferit. «Ölüm falan söz konusu değil. Mayıstan, ağaçlardan konuşalım. Hiçbir terslik yok. Hiçbir terslik yok...» Sanırım anladım onu. Biz çok inatçıyız. Zorla sürdürürüz yaşamı. Senin için de öyle yaptık.

Çünkü yıllar önce sen benim için aynı şeyi yapmıştın. Farkında bile olmadan. Hatırladın mı? Gene bir mayıstı ve ben yirmi altı yaşındaydım. Yani 1962. Frankfurt garına ayak bastığımda karmakarışık bir yeryüzü vardı önümde. Bugün de benzer bunalımları yaşayan binlerce genç gibi ben de ne yapacağımı bilemiyordum. İşte ülke 27 Mayıs'ı yaşamıştı. Ama ardından ne gelecek? Türkiye'ye dönersem ne olacak? Ya yabancı ülkelerde kalırsam? Yaşam neyi söz veriyor bana, ne yapmalıyım?

Bahnhoff'ta bir dost eli karşıladı beni. İkimiz de sakallıydık. Bu yüzden birbirimizi hemen tanımakta güçlük çektik. Sonra birlikte; o geniş bodrum odasına gittik. Kalorifer dairesi gibi bir yerdi. Sen, Aras Ören, Hitay Daycan ve Nuran Oktar. Sadece Nuran iş bulabilmişti. Bir üniversite lokantasında çalışıyordu. Siz-

ler her gün iş arıyordunuz. Tiyatro yapmak istiyordunuz. Brecht'i daha derinlemesine öğrenmek. Eski arkadaşlarına şöyle bir uğrayan bir öğrenci gibi girdim aranıza. Hepiniz eski arkadaşlarımdınız. Ama sıkıntılarımdan haberiniz yoktu. Sofranızı benimle paylaştınız.

Belki de yalnız bizim delikanlılara özgü bir «efkâr»la dumanlıydı kafam. Hani insana, mahpus damında arada sırada «ooof of!» dedirten cinsten bir efkâr. Bu sesi, şimdi de derinden ve bir koro halinde duyar gibiyim. Dokunsalar kibrit gibi yanar insan o durumda. Geceleri, bir kısmınız işe, bir kısmınız uykuya vardığınızda, köşeme çekilip defterime «Sık dişini oğlum! İyi günler mutlaka gelecek!» diye yazıyordum. Gücümün kaynağı sizin dostluğunuzdu.

Çünkü sizin ortamınızda, insana onur ve umut veren bir şeyler vardı. Yaşamında bir anlam yaratmaya çalışan, bir amaç için sıkıntıya güleryüzle katlanan, direnen insanların onuru. Ama daha önemlisi, yeryüzüne sevgiyle bakıyordunuz. Küçük kasetçalarınızda, bütün gün «Atina'nın beyaz gülleri» şarkısı çalardı. Bir aşk ve özlem şarkısı. Arı kovanı gibi işlerdi bodrum. İngiliz, Alman, İtalyan öğrenciler, amatör tiyatrocular gelir giderdi. Tartışılır, kitap okunur, oyunlar izlenirdi. O küçük toplulukta senin ayrı bir yerin vardı. Arkadaşların sana güveniyorlardı ve bunda haklıydılar.

Tuhaf bir kenttir Frankfurt. Bir yanı çok sevimsizdir. Burjuva, tutucu, paracanlısı. Öbür yanı ise masalsıdır. Gothik ve roman stilinde büyük kiliseleri, gümüşsü ya da karanlık bulutlarla kaplı gökyüzü, Andersen masallarından fışkırmış söğüt ve leylak ağaçları, hareketli, renkli üniversite çevresi, efsanelere karışan nehir ve gölleriyle güzeldir. Orada seninle ilk kez elma şarabı içtim. Ahşap duvarlarını biraz bayağı ama sevimli bir zevkin geyik boynuzlarıyla süslediği bir birahanede. Yaşam, bir özsuyu gibi damarlarıma yeniden ağır ağır doluyordu.

Benimle paylaştığınız o bir ayın sonunda, o bodrum katında güçlü bir ağaç gibi boy verdi yaşam. Sonraki yıllarda onu hiç kurutmamaya çalıştım. Bunu, başta sana, sizlere borçluyum. Bir ozan anlatabilir bu duyguyu.

Belki Aras Ören, günün birinde yazar.

Ben şimdi sana, bu borcu ödemeye çalıştım yalnızca. Birkaç gün gecikerek. Bağışlayacağını biliyorum.

1 Temmuz'84

Bu bir mektup değil. Daha doğrusu sana yazılmış değil. Senin adına başkasına yazdım. Bir tür son söz. İki yıllık bir defteri kapamak için.

Gevezelikleri bir yana bırakalım ve şu soruya bir cevap arayalım. Niçin ben susmak zorundayım? Açın gözlerinizi, burnunuzu dikin ve kulak kesilin: Çürümeyi duyuyor musunuz? Siz başka türlü görseniz de şu çok yaşlı toprağımızda her günün tufanından artakalan sayısız şeyin kokuştuğunu, çürüdüğünü biz biliyoruz. Nereye gitseniz yalan ve ikiyüzlülükle dokunmuş halıların üstünden geçiyorsunuz. Ama bir koku, dayanılmaz bir koku gelmiyor mu burnunuza? Kırbacın rüzgârı, uykunun sisleri ya da altın varaklar kapatabilir, dağıtabilir mi bu pisliği? Çocukların sessizce geleceğin denizlerine kürek çektiklerine bakmayın. Ayakları geçmişin ağır zincirleriyle yeniden bağlanıyor. Bilginler gittikçe küçülen kurtlar gibi kendi kitaplarının ciltleri arasına gömülüyor. Kendi kuyruğu-

nu yiyen bir masal hayvanı gibi ağır ağır ölüyor yaşam. Ortalıkta dolaşanlar yalnızca çerçiler ve tacirler. Çürümeye yüz tutmuş bir meyvayı evden eve dolaştırıyorlar.

Bütün bu olup bitenlerde sorumluluğumuz yok mu? Elbette var. Ama niçin susmak zorundayız? Sunduğunuz meyva yeni değil. Çünkü daha dalındayken ölümle lekelendi. Çürüyor ve düşecek. Bunu görüyor ve söylüyoruz.

Üstelik umutsuz da değiliz. İsterseniz diyalektik düşünün, isterseniz başka türlü. Çürüyen meyvadan çıkar yeni ağaçların tohumu. Doğa'nın da insanın da gençliği bu yüzden muhalif'tir. Ve sizin «hayallerinizin bile ulaşamıyacağı» yepyeni bir yaşam oradan doğar. Saydam bir takvime bakar gibi alçakgönüllü, ama dürüstçe görüyoruz bunu. Ama neden susmak zorundayız?

Biz ekin adamlarıyız. Hiçbir zaman ne ekip biçtiklerini anlamadığınız, anlamak istemediğiniz çiftçiler. Öldüğümüzde karnımızdan kırk tane «gelecek yıl» çıkar ama gene de ayağımız yeryüzünde, topraktadır. Tanrıyla hesaplaşırız. Ama yitirmeyiz yeryüzüne, insana olan inancımızı. Bu yüzden geçer gider tanrılar ama biz kalırız. Hakir ve aciz kullarıyız halkın, padişah değil geda'yız. Ama gerçeği görür ve söyleriz. Sö-

zün kılıcı kendi boynumuzu kesse de. Kördüğümü bir «can» sözüyle hallederiz.

Günün birinde aramızdan biri, tıpkı Marquez gibi, sizlerden biri için şöyle yazacaktır: «... sonbaharının sarı yapraklarına bakarken, gücünün tümünü asla kullanamadığına, yaşamı hep ters yüzünden görmeye, gerçeğin görüntüleriyle bezeli bir kilimde atkılarla çözgülerin iplerini düzeltmeye hüküm giydiğini kavramıştı, en son anda bile, yaşanacak asıl hayatın bir gösteri olduğundan habersizdi, biz yoksul insanların sahici yüzünden gördüğümüz, sayısız acılı yıllarımızın sarı yapraklarıyla, uçucu anlık mutluluklarıyla dolu sizin olmayan yaşam, aşk gerçi ölüm tohumlarıyla çürüyüp bozulmuştu ama yaşam tepeden tırnağa aşktı, siz bir tren penceresinden bakan hüzünlü, silik bir görüntüydünüz yalnızca, suskun dudakların titreyişi gibi bir şeydiniz, kim olduğu, ne olduğu bilinmedik, yazgıdan yoksun bir ihtiyarın kadife eldiveninin sallanışıydınız, kimbilir belki de bizim düşlerimizin ürünü bir görüntüydünüz, yaşamın asıl yüzünü bilmeyen gülünç biri, bizse sizin kanlı-canlı ve geçici olduğunu aklınızdan bile geçirmekten ürktüğünüz yaşamı doyumsuz bir tutkuyla seviyorduk, öyle olduğunu bilerek, başkası yoktu ki, çünkü bizler kim olduğumuzu biliyorduk; oysa o hiç bilemedi, ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında

unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölümün çürümüş cübbesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çağıran kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerine, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber, bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzun bitmeyen süresi dolmuştu artık.»

Bırakalım bir yana gevezeliği. Biz kim olduğumuzu biliyoruz. Geleceğin çiftçileri. Ama siz kimsiniz? Tacir ya da başka bir şey. Alışverişi bizden iyi bilirsiniz. Öyleyse şu soruya bir yanıt bulalım: Bu alışverişin faturasını niçin ben susarak ödemek zorundayım?

İçindekiler

1982 7
neruda'ya saygı 12
yalnız değiliz 17
düşle gerçek arasında 22
«merhaba elma ağacı!» 27
barbarlar ve köpekler 31
granada 36
gelincik tarlasının kıyısında duran bir köpeğe sorular 41
özgürlük 45
yeter ki kararmasın 49
yaşamın sesi 53
«balyoz» ve «özgürlük» 58
kara ada gecesi 63
çağdaşımız shakespeare 68
bir uzun alacakaranlık 73
post-scriptum 78
mektupların sonu 82

Son yıllarda, her biri geniş okur kitlesince ilgi ve beğeniyle izlenen, dergilerde merakla beklenen mektuplarında, Onat Kutlar, acılardan, ama umut dolu, yaşam acılarından süzdüğü duyarlı bir anlatımın usta işi örneklerini verdi. Mektuplar, hem kişisel dostluk ve anılar birikiminden, hem de herkesin olma özelliği taşıyan bir duygu ve düşünce evreninden doğdu. Böylece, sayısız insana seslenme, acıları paylaşma, umudu güçlendirme işlevi kazandı.

Yaşadığımız duyarlıkların, aynası olmanın yanı sıra, şiirin, romanın, resim, müzik ve sinemanın yazıdaki ustaca bileşimini gerçekleştirerek, sanat yapıtı bütünlüğü de kazanan bu mektupları okurlarımıza, bir kitap toplamıyla sunuyoruz.

Kapak Düzeni: Ferit Erkman